

**Центральноукраїнський державний педагогічний університет  
імені Володимира Винниченка**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Факультет педагогіки та психології

Кафедра методик дошкільної та початкової  
освіти

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

**Широка Наталія Костянтинівна**

## **КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

другий (магістерський) рівень вищої освіти

**на тему: «ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ  
КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ»**

Виконала: студентка II курсу,

групи ДП 19 МЗ (70 з),

спеціальності: 012 Дошкільна освіта

освітня програма Початкова освіта та

Дошкільна освіта

форма навчання заочна

Широка Н.К.

Керівник – кандидат педагогічних наук,

Котелянець Ю.С.

Рецензент – доктор педагогічних наук,

доцент Філоненко О.В.

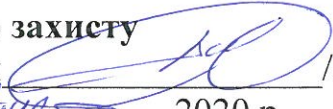
Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання  
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне  
джерело



Широка Н.К.

Центральноукраїнський державний педагогічний університет  
імені Володимира Винниченка  
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кафедра методик дошкільної та початкової освіти

Допущено до захисту  
Зав. кафедри  /Гліаді О. І./  
«29» нової 2020 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

другий (магістерський) рівень вищої освіти

**Формування еколого-природничої компетентності дошкільників**

**Кваліфікаційна робота**

Широкої Наталії Костянтинівни  
студентки II курсу, групи ДП 19 МЗ (70 з)  
спеціальності 012 Дошкільна освіта  
освітня програма Дошкільна освіта та Початкова  
освіта


форма навчання заочна

Широка Н. К.

Науковий керівник: Котелянець Юлія Сергіївна,  
кандидат педагогічних наук, кандидат  
педагогічних наук, старший викладач

**Кваліфікаційна робота захищена**

з оцінкою «74» балів,  
за шкалою ЄКТС С  
за національною шкалою добре.

Секретар ЕК  /Марчук С. А./  
«22» грудня 2020 р.

## РЕЗІЮМЕ

**Магістерська робота охоплює 89 сторінок (70 сторінки основного тексту) та список використаних джерел із 65 найменувань.**

**Мета магістерською роботи** – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити педагогічні умови формування еколого-природничої компетентності у дітей дошкільного віку.

**Об'єктом дослідження магістерської роботи** є екологічне виховання у дошкільних навчальних закладах.

**Предмет дослідження** – педагогічні основи формування еколого-природничої компетентності у дітей дошкільного віку.

### **Одержані висновки:**

Своїм дослідженням ми підтвердили уже відоме положення про те, що еколого-природнича компетенція дітей дошкільного віку – складник життєвої компетентності дошкільників, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання.

Визначено, що формування еколого-природничої компетентності дитини залежить від середовища, у якому відбувається її життєдіяльність. Та формування в дошкільників еколого-природничої компетентності неможливе поза межами діяльнісного підходу.

З'ясовано, що екологічне виховання – це система педагогічної діяльності, спрямована на розвиток у дітей екологічної культури. Обов'язковим компонентом процесу формування екологічної компетентності – знання.

Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості. Сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою – одне з найголовніших завдань, яке має вирішувати педагог.

Визначено, що за результатами серії моніторингових ігор для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм 65% відсотків

дошкільників мають високий рівень, 22% достатній, 9% середній, 4% низький рівень еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

Методика «ЕЗОП», розробленою В. Ясвіним та С. Дерябо показала такі результати: 47% дітей мають когнітивну установку, 19% естетичну, 28% етичну, 6% прагматичну установку за емоційно-ціннісним критерієм.

Тест для визначення екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм дав такі результати: 39% високий рівень, 44% середній рівень, 17% низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Узагальнення результатів виконання описаних діагностичних процедур та переведення їх в стандартизовані бали дало змогу зробити висновок щодо рівня сформованості в дошкільників еколого-природничої компетентності, тобто 65% дошкільників мають прагматичний рівень, 26% продуктивно-діяльнісний рівень і 9% аксіологічний рівень еколого-природничої компетентності.

На підставі результатів дослідження розроблено модель інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти, а саме спостереження за равликом в куточку живої природи та паспорт екологічної стежини.

Розроблений конспект заняття з природи «Там де вода – там і життя».

Створена анкета для батьків з метою уточнення необхідних шляхів в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників.

Встановлено, що необхідними шляхами в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників можуть бути: педагогічне керівництво діяльністю сім'ї, використання ефективних форм взаємодії дитячого садка і сім'ї. Ці педагогічні умови є основою організації і проведення роботи дитячого садка і сім'ї з екологічного виховання дітей.

З'ясували, що засвоєння необхідних знань про взаємозв'язки і залежності у природі; розуміння різнобічної цінності і закономірності природи для людини; оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі: розвиток потреби спілкування з природою і умінь оцінювати стан оточуючого

середовища; активізація діяльності на покращення природного середовища – є основними завданнями дошкільного навчального закладу.

Проведений контрольний експеримент в ході якого проаналізовано результати моделі інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти.

Визначено, що після реалізації моделі інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти, для формування еколого-природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку показники покращилися: прагматичний рівень сформованості екологічної компетентності зменшився з 65% на 18% й становить відповідно 54%. Показники продуктивно-діяльнісного рівня зросли з 26% до 35% дошкільників. Показники аксіологічного рівня у дітей зросли на 2% і становлять 11%

Розроблений конспект заняття з природи «Там де вода – там і життя».

Розроблена анкета для батьків, проаналізувавши яку, було визначено основні вимоги до вихователів, та поставлені завдання до ЗДО.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми та засвідчує необхідність її подальшого розроблення. Залишається актуальним подальше вивчення формування природо-екологічної компетентності дошкільників.

**Ключові слова:** дошкільний вік; природа; екологічне виховання; формування природо-екологічної компетентності; виховання і розвиток особистості.

## АНОТАЦІЯ

**Широка Наталія Костянтинівна. Формування еколого-природничої компетентності дошкільників.**

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістр за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» – Центральноукраїнський державний педагогічний університет. Факультет педагогіки та психології – Кропивницький – 2021.

У магістерській роботі проведено теоретичний аналіз особливостей формування еколого-природничої компетенції у дітей дошкільного віку.

Розкрито особливості формування еколого-природничої компетентності дошкільників. Обґрунтовано вибір методів та прийомів ознайомлення дошкільників з природою. Розкрито спільну діяльність дошкільного навчального закладу та сім'ї з екологічного виховання дітей. Проаналізовано сучасний педагогічний досвід у системі дошкільної освіти.

Обґрунтовано та досліджено педагогічні умови формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	11
1.1 Сутність еколого-природничої компетентності дошкільників .....	11
1.2. Складові еколого-розвивального середовища дитячого садка та вимоги до їх облаштування .....	16
1.3. Сучасні педагогічні умови ознайомлення дошкільників з природою в умовах еколого-розвивального середовища ЗДО.....	21
Висновки до розділу 1 .....	37
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	39
В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....	39
2.1. Програмне забезпечення навчально-виховного процесу з питань екологічного виховання в дошкільних навчальних закладах України.....	39
2.2. Особливості визначення рівня сформованості еколого-природничої компетентності дошкільників.....	43
2.3. Експериментальна перевірка формування еколого-природничої компетентності дошкільників.....	56
Висновки до розділу 2 .....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	74

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Проблема формування екологічної компетентності дітей дошкільного віку набула актуальності тоді, коли у суспільну свідомість увійшло розуміння взаємозв'язку людини і природи, їхньої взаємозалежності та взаємообумовленості існування.

Однак реалії сучасного життя підтверджують, що у значній частини населення нашої країни ще не сформовано екологічну доцільну поведінку. Про це свідчить бруд на вулицях, засміченість водойм та їхніх берегів, нераціональне використання природних ресурсів, емоційна байдужість громадян до проблем довкілля, а отже, невідповідальне ставлення до власного здоров'я.

Причиною є не стільки нестача знань, скільки відсутність належного ставлення до природи, почуття відповідальності за природу як за власний життєвий простір,

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей, що робить украй актуальною проблему зміни ставлення людства до природи. Цій меті служить екологічне виховання, яке являє собою систематичну педагогічну діяльність, спрямовану на розвиток в дітей екологічної культури. Тому першочерговим завданням педагогічних працівників та викладачів є формування екологічних знань в дітей, вихованні любові до природи, прагненні берегти, примножувати її, виховувати культуру природокористування.

Різні аспекти даної проблеми досліджували такі педагоги як Г. Беленька [6], Н. Глухова [20], Н. Горопаха [19], С. Плохій [43], Л. Прозорова [40], Н. Яришева [63], В. Маршицька [34], С. Ніколаєва [38], Г. Тарасенко [55] та ін.

У створенні розвивального середовища особлива роль відведена природі, адже природне довкілля збуджує емоції і почуття дитини, народжує переживання, які у руках мудрого вихователя стають інструментом доторку до дитячої душі, про це говорили такі вчені, як: Л. Лохвицька [33], С. Ніколаєва [38], Л. Зайцева [23], Г. Тарасенко [55] та ін.



Початком становлення екологічного світогляду припадає на період дошкільного віку, адже у малюків спілкування з природою проходить найбільш емоційно, це підтверджують дослідження сучасних вчених таких, як: О. Гончарова [18], Т. Волос [16], Н. Горопаха, О. Веретеннікова [12] та ін.

**Об'єктом дослідження магістерської роботи** є екологічне виховання у дошкільних навчальних закладах.

**Предмет дослідження** – педагогічні основи формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку.

**Мета магістерською роботи** – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити педагогічні умови формування екологічної компетентності у дітей дошкільного віку.

Для виконання поставленої мети нами були визначені такі **завдання**:

1. Вивчити стан досліджуваної проблеми в науковій літературі й практиці ЗДО.
2. Виявити педагогічні умови ознайомлення дошкільників з природою в умовах еколого-розвивального середовища ЗДО.
3. Розробити методичні рекомендації щодо формування еколого-природничої компетентності дошкільників у спільній діяльності ЗДО та сім'ї.

При підготовці дипломної роботи використано такі **методи науково-педагогічного дослідження**:

1. Теоретичні: історико-теоретичний аналіз наукових джерел та практичного досвіду педагогів, з метою дослідження поняття і змісту екологічного виховання.
2. Емпіричні: узагальнення педагогічного досвіду, аналіз, синтез спостереження, психолого-педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), для вивчення, формування та засвоєння природо-екологічного формування у дітей дошкільного віку.

**База дослідження.** Експериментальне дослідження здійснювалось на базі комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)» комбінованого типу № 24 «Вогник» ім. В. О. Сухомлинського м. Кропивницький.

В групі старшого дошкільного віку №9 «Ягідка». Експериментом було охоплено 23 батьків, та 23 віком 5-6 років.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що запропоновані конспекти, анкети можуть бути використані для складання програми формування еколого-природничої компетенції дошкільників у ЗДО, а також для проведення подальших досліджень із зазначеної проблеми.

**Апробація результатів дослідження:** Основні положення магістерського дослідження знайшли висвітлення у виступах на університетських студентських наукових конференціях, деякі положення надруковані у збірнику наукових праць В. О. Сухомлинського «Вивчення і впровадження ідей Василя Сухомлинського в практику сьогодення». Основні положення магістерської роботи були викладені у статті «Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників».

**Структура магістерської роботи** зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел 65 найменування.

Загальний обсяг магістерської роботи становить 89 сторінок друкованого тексту, з них – 70 сторінки основного тексту.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

#### 1.1 Сутність еколого-природничої компетентності дошкільників

Сучасна ситуація екології хвилює людей усю планету. Тому сьогодні молодшому поколінню необхідно прищеплювати відчуття відповідальності за природу як загальнолюдську й національну цінність, основу життя на землі, гуманний принцип природокористування.

Одним із напрямків національного виховання є формування еколого-природничої компетентності, культури, гармонійних відносин людини і природи.

Провідний етап у становленні екологічного світогляду людини є дошкільний вік. Саме в цьому віці створюється еколого-природнича компетентність, коли діти знайомляться з властивостями оточуючого середовища.

Дітям дошкільного віку необхідно прищеплювати любов до навколишнього середовища, вміння оберігати «зелених друзів» та примножувати багатства.

Екологічне виховання є складовою в системі навчально-виховної роботи з дошкільниками з метою всебічного розвитку дитини, оскільки формування особистості поза світом неможливе.

Ознайомлення дітей з природою – один із головних засобів їх розвитку, формування еколого-природничої компетентної особистості, здатної вільно орієнтуватися у природоохоронній ситуації.

Компетенція – соціальна вимога до освітньої підготовки дитини, необхідна для її якісної продуктивної діяльності в певній сфері. Результатом набуття компетенції є компетентність, яка передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності [9, с. 20].

Педагог Лохвицька Л. стверджує, що еколого-природнича компетенція дошкільників – складова частина життєвої компетентності дітей дошкільного віку, що являє собою конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне

ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання [5, с. 8].

Формування еколого-природничої компетенції у дітей дошкільного віку передбачено у змісті освітньої лінії «Дитина у природному довіллі» Базового компонента дошкільної освіти.

До екологічної освіти, крім екологічних знань, умінь і навичок, входе сформованість особистої поведінки, що забезпечує емоційно-ціннісне ставлення до природи та готовність дитини до природо-доцільної діяльності.

Обов'язковий компонент процесу формування еколого-природничої компетентності – знання. Якщо людина нічого не знає про об'єкт, вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості [3, с. 4].

Центральні завдання еколого-природничої компетентності дошкільників:

- набути досвід емоційного контакту з природним довіллям, здібності визначати її настрій і стан; формувати відчуття прекрасного в природі;
- стимулювати палке бажання виражати свої почуття художніми засобами;
- засвоїти базові природничі, екологічні, природоохоронні, культурологічні знання;
- засвоїти головні засади поведінки у середовищі, розвивати допитливість та спостережливість;
- формувати інтерес до природи, розуміння необхідності її збереження;
- забезпечити естетичну та практичну цінність природи;
- формувати здатність оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан природи свого краю, власне і чуже ставлення до довілля;
- формувати потребу у збереженні та охороні природи (посадка рослин, догляд за рослинами і тваринами, охорона первоцвітів, допомога птахам тощо);
- розв'язувати проблемні ситуації екологічного змісту [12, с. 136].

Спираючись на це, можна сказати, що природничо-екологічна компетентність має діяльнісний характер і передбачає здатність використати екологічні знання дитини, готовність та здатність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації.

Відповідальне ставлення до природи – це здатність і можливість дитини свідомо, а отже цілеспрямовано, добровільно, виконувати вимоги і вирішувати завдання морального вибору, досягаючи певного результату.

Екологічна відповідальність – форма прийняття системи відповідальної залежності людини та природи, вона специфічна позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні цінності та соціальної ролі в екологічній ситуації.

Метою поведінки дошкільника повинні бути такі вчинки, які спрямовані на збереження природи її сил, нанесення мінімального збитку її естетичних і матеріальних цінностей. Добровільне дотримання моральних вимог, пов'язаних з відношенням до природи, передбачає переконаність в необхідності такої поведінки, а не страх за можливе осудження з боку оточуючих. Саме переконаність дозволяє людині протидіяти будь-якому впливу, а також долати свої побоювання, які не відповідають екологічній необхідності [12, с. 216].

Цілеспрямованість, зібраність, вміння рекрутувати свої резерви, самовладання, передбачення наслідків своїх дій в природному середовищі, критичне ставлення до себе та інших – якості, які пов'язані з екологічною відповідальністю. Вихователю необхідно знати, що екологічна відповідальність та інші явища соціальної відповідальності, виражається в таких емоційних станах: піклування, занепокоєння, сумлінність, тривога, напруженість, хвилювання, зосередженість, сумнів та ін. [24, с. 3].

Відповідальне ставлення дитини дошкільного віку до природи ми розглядаємо як план утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості.

Система потреб складає серцевину особистості. Тяга до спілкування з природою властиве людині органічно, позаяк усім своїм минулим, сучасним і майбутнім вона пов'язана з природою. Потяг до природи включає всі прояви активності: чисто біологічну активність темпераменту, і соціальну активність переконань. Необхідність спілкування з природою включена в структуру біологічних і пов'язаних з ними матеріальних вимог, та духовних вимог пізнання природи, сенсу життя, існування.

Значення розвитку вимог нового виду зростає в єдиному відбитті освоєного світу, у відповідальності за духовний розвиток людини в поєднанні з розвитком навколишнього середовища. Актуальність формування саме цієї вимоги пояснюється загостренням протиріч між взаємозв'язком до навколишнього середовища екологічної засади життя і ставленням людини до самої себе.

Вихователям важливо, щоб вимога спілкування з природою впливала на соціальні потреби дошкільника, наприклад, постати певне місце в колективі, користуватися прив'язаністю друзів, увагою вихователя. Вимога спілкування з природою її збереження включається в систему мотивів індивідуальної поведінки. Відповідальність на рівні мотивів виступають як соціально збуджуючий стимул. Виділяють такі мотиви:

- Патріотично-громадянські – прагнення підвищити рівень багатства природи, яке пов'язане з почуттями обов'язку перед суспільством з охорони природи своєї Батьківщини.
- Гуманістичні – прагнення проявити добро, співчуття у відношенні до живого, бажання захищати.
- Естетичні – потреба зберегти красу навколишнього середовища.
- Науково-пізнавальні – розуміння складних зв'язків суспільства, людини і природи, прагнення пізнати її закони.
- Гігієнічні – виходячи з розуміння значення природи для здоров'я людини і бажання зберегти її оптимальні біофізичні та хімічні виміри.

- Економічні – визнання природи як основи ресурсів для розвитку продуктивних сил суспільства, науково-технічного прогресу [25, с. 22].

Відповідно до цього, ми розуміємо, що свідомість – це єднання знання і переживання. Засвоєння екологічних знань, звичайно, повинно супроводжуватися емоційними переживаннями дошкільника і сприяти становленню його екологічних переконань як стержневого компонента екологічної відповідальності.

Ефективність процесу формування еколого-природничої компетентності дошкільників значною мірою залежить від того середовища, в якому цей процес здійснюється. Тому саме від розвивального екологічного середовища в закладах дошкільної освіти, залежить сформованість природничо-екологічної компетентності дошкільників.

Екологічне розвивальне середовище є єдністю природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Це постійна систематична взаємодія між дітьми і дорослими, у ході якої дошкільники набувають досвіду контакту з природним довкіллям.

Розвивальне екологічне середовище – система дій і умов формування особистості за заданим взірцем, а також перспектив для її розвитку, що розміщуються в соціальному і предметно-просторовому середовищі [43, с. 216].

Видатний педагог В. Сухомлинський вважав, що продуктивне виховання відбувається тільки тоді, коли для кожної дитини створюється особливе розвивальне середовище, яке б установлювало рівновагу між її конкретними можливостями та природними потребами [50, с. 216].

Педагог Дж. Дьюї не раз акцентував, що педагоги виховують дітей не безпосередньо, а за допомогою розвивального середовища [22, с. 216].

Відома дослідниця М. Монтесорі вважала, що задача вихователя полягає передусім у наданні дитині засобів саморозвитку й ознайомленні її з правилами користування ними [33, с. 216].

Розвивальне екологічне середовище має бути особистісно-орієнтованим, а також має відповідати якостям розвитку та саморозвитку дітей дошкільного віку. Це

забезпечується об'єктами природи, їхньою кількістю, яка повинна задовольняти право вибору дитиною того об'єкта для спостережень, праці, гри чи спілкування, який найбільше відповідає її індивідуальним інтересам.

Цінною умовою при створенні розвивального екологічного середовища в ЗДО є поєднання краснзнавчого, країнознавчого та космічного підходів, що дасть змогу вихователям зробити цікавішими та змістовнішими розповіді, бесіди, досліди, дидактичні ігри, а дітям – поступово набувати знання про багатоманітність світу природи [26, с. 7-8].

Головне призначення екологічного розвивального середовища в ЗДО – забезпечувати перспективи для експериментування з природним матеріалом, систематичних спостережень за об'єктами живої та неживої природи, самостійної постановки запитань та пошуку відповіді на них, сприймання краси природи, різноманітності її форм та барв, формування моральних якостей та екологічно грамотної поведінки дитини.

Отже, формування у дошкільників відповідального ставлення до природи досягається за умови їх участі в різноманітних навчальних та життєвих ситуаціях, де необхідно приймати екологічно правильне рішення.

## **1.2. Складові еколого-розвивального середовища дитячого садка та вимоги до їх облаштування**

Екологічна компетентність малюка формується під час його безпосереднього спілкування з природою – милування, спостереження, трудової та експериментально-дослідницької діяльності впродовж усього дошкільного дитинства. Тому вкрай важливо, щоб на території дитсадка були створені необхідні для цього умови.

Складовими еколого-розвивального комплексу групових кімнат в приміщенні дитячого садка є: куточки природи, екологічна кімната, лабораторії, музеї природи (див. табл. 1.1.).



## Складові еколого-розвивального комплексу приміщення ЗДО

Назва	Форми, методи взаємодії
<b>Куточки природи</b>	спостереження, хвилинки милування, праця в природі, дослідницька діяльність, розповіді, бесіди, проектна діяльність
<b>Екологічна кімната</b>	хвилинки художнього пізнання, хвилинки творчості, читання природознавчої літератури, ігри, драматизації, конкурси, дослідницька діяльність
<b>Лабораторії</b>	експериментально-дослідницька діяльність, проектна діяльність
<b>Музеї природи</b>	Хвилинки милування, дослідницька діяльність, ігри, художньо-творча діяльність, моделювання, пізнавальні розповіді, бесіди

Куточок природи – частина внутрішнього екологічного розвивального середовища ЗДО, яка функціонує, як маленька лабораторія, де проводяться нескладні досліди, здійснюються довготривалі спостереження за розвитком рослин і тварин [42].

У закладі дошкільної освіти повинен бути створений куточок живої природи, придатний для активного існування дітей у природному середовищі, за допомогою якого можна впоряджати різні види діяльності: ігрову, навчально-пізнавальну, мовленнєво-комунікативну, продуктивну [4, с. 101].

Куточок живої природи може мати:

- експозиційну частину;
- навчально-дослідну частину;
- відділок лабораторно-селекційної роботи;
- підсобні приміщення.

В експозиційній частині куточка живої природи можуть розміщуватися декоративні акваріуми, акватераріуми, віваріуми та флораріуми (експозиції можуть бути комплексними чи тематичними).

Навчально-дослідна частина куточка живої природи включає об'єкти, кількісний і видовий склад яких передбачено навчальними програмами.

Відділ лабораторно-селекційної роботи створюється з метою вивчення, спостереження, догляду та розмноження представників рослинного і тваринного світу куточка живої природи за наявності умов для утримання, розмноження та вирощування, збереження рослин і тварин, а також наявності необхідної кількості місць для роботи вихованців.

У підсобному приміщенні куточка живої природи зберігається обладнання, інвентар і прилади для догляду за рослинами і тваринами, комплекти робочого одягу та аптечка першої допомоги.

У куточку живої природи забороняється утримувати отруйні рослини і тварин, рослини і тварин, продукти життєдіяльності яких є алергенами, хворих тварин і тварин місцевої фауни (особливо ссавців), які можуть бути носіями небезпечних для людини хвороб.

В сучасному садочку дизайн кутка природи являє собою об'ємно-просторову композицію, яка нагадує природні ландшафти такі, як пустеля або гори. Організація Такі композиції мають естетичний вигляд, що сприяє ознайомленню дітей із різними ландшафтами та екосистемами, оскільки їх можна використовувати як предметно-діючі моделі тих чи інших природних зон [42].

Екологічна кімната – компонент екологічного розвивального середовища ЗДО, який призначений для проведення комплексних занять з екології, дослідів, екологічних ігор тощо.

Важливо парцелювати простір кімнати на декілька функціональних зон:

- зона навчання – для роботи з дидактичними посібниками, виконання практичних робіт;
- зона колекцій – для знайомства дітей з різними природними об'єктами;
- зона релаксації – для відпочинку дітей, самостійних ігор і вироблення навичок догляду за рослинами;

- зона бібліотеки – куточок, в якому зібрані різноманітні яскраві книги, дитячі енциклопедії про природу.

Також в екологічній кімнаті можна облаштувати зону «лабораторії», де діти матимуть змогу експериментувати з природними матеріалами, досліджувати природу.

Лабораторія – база для особливої ігрової діяльності дитини – робота в лабораторії передбачає трансформацію дітей на «вчених», які проводять досліди, експерименти. Лабораторія створюється для розвитку у дітей пізнавального інтересу, інтересу до дослідницької діяльності та сприяє формуванню у них наукового світогляду [42].

В лабораторії має бути все необхідне обладнання, всі безпечні матеріали, за допомогою яких діти шляхом експериментування та проведення дослідів пізнають навколишній світ.

Музей природи – частина внутрішнього екологічного розвивального середовища ЗДО, яка містить колекцію комах, кристалів, листя, насіння, камінців, кімнатних рослин тощо. Як складові предметно-розвивального середовища у ЗДО створюються ландшафтно-етнографічні міні-музеї, які дозволяють ознайомити дошкільників з національними і природними особливостями регіону, з використанням ресурсів і відносинами людей і природи в конкретному регіоні [28, с. 9-10].

У кожному закладі дошкільної освіти є своє місце для ігор, прогулянок, занять, спостережень за рослинами і тваринами протягом усього року – це ділянка. Тут діти разом із вихователем вирощують рослини, доглядають за ними, одержують конкретне уявлення про їх розвиток.

Ділянка закладу дошкільної освіти – це місце за допомогою якого збагачується чуттєвий досвід дітей, відбувається безпосереднє контактування з природою [38, с. 86].

На ділянці ЗДО у дошкільників значно розширюється світосприйняття, збагачуються їх знання про довкілля, виховується у них бережливе ставлення до природи й уміння бачити в ній красу. Це все відбувається завдяки знайомству із

сезонними явищами і змінами у житті носіїв рослинного і тваринного світу, а також неживих об'єктів природи.

Складові еколого-розвивального комплексу ділянки ЗДО представлені у таблиці 1.2..

*Таблиця 1.2.*

**Складові еколого-розвивального комплексу ділянки ЗДО**

<b>Назва</b>	<b>Форми, методи взаємодії</b>
<b>Зона милування</b> (квітники, сад, поодинокі дерева, кущі, рокарій, ліанник, водойма)	спостереження, хвилинки милування, творчості
<b>Екологічна зона «Дарунки природи»</b> город, квітники, групові майданчики, екологічна стежка)	спостереження, хвилинки милування, трудові операції, бесіди, розповіді, ігри
<b>Екологічна зона «Театр природи»</b> (веранда, альтанка, ліанник, водойма)	ігри-драматизації, пластичні етюди, психогімнастика, творчі, сюжетно-рольові ігри
<b>Екологічна зона «Пташиний двір»</b> (сад, пташині стовпи)	спостереження, хвилинки милування, трудові операції, хвилинки творчості
<b>Екологічна зона «Метеомайданчик»</b> (метеорологічний майданчик)	спостереження, експериментально-дослідницька діяльність

На території ділянки ЗДО повинна бути екологічна стежина – дорога, яка проноситься через розмаїття природних об'єктів, що мають естетичну цінність, на якій дошкільники отримують усну інформацію про об'єкти. Екологічна стежина прокладається саме на території дошкільного навчального закладу, що дасть змогу проводити комплексні заняття, екологічні ігри, дослідницьку і природоохоронну діяльність, доступну дошкільникам.

Екологічна стежина сприяє формуванню у дитини емоційно-ціннісного ставлення до природи, вихованню екологічної поведінки в природному середовищі, оздоровленню дітей, їх пізнавальному, естетичному вихованню, розвитку моральних

якостей і грамотної, виваженої поведінки в довкіллі, а також екологічній освіті вихователів і батьків.

Організація привабливої пізнавальної, ігрової, природоохоронної діяльності на стежині сприятиме формуванню природничо-екологічної компетентності [38, с. 96].

Отже, еколого-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти спрямоване на формування у дошкільників природничо-екологічної компетентності, що в свою чергу є забезпечує пізнавальний, естетико-екологічний розвиток дітей, їхнього оздоровлення, формування морально-етичних якостей, набуття досвіду екологічної доцільної поведінки в природі.

### 1.3. Сучасні педагогічні умови ознайомлення дошкільників з природою в умовах еколого-розвивального середовища ЗДО

Тенденції, які спостерігаються тепер в галузі природничої освіти дошкільників, вказують про перегляд її орієнтирів, перетворення змісту та педагогічних умов щодо її організації.



Природничо-екологічна компетентність формується завдяки ряду педагогічних умов, до яких відносять (див. Рис. 1.1.)

*Рис.1.1. Структура формування природничо-екологічної компетентності*

**Накопичення чуттєвого досвіду.** Спираючись на на переконання про первинність емоційного зв'язку дитини з природою, науковці стверджують, що початковий етап емоційної взаємодії з найближчим природним оточенням – підніжжя доброзичливого ставлення, моральної поведінки, пізнавального інтересу та бажання спілкуватися з природним довкіллям. Особистий емоційний досвід є підґрунтям для формування «поняттєвих правил поведінки», особистісних якостей [20, с. 25].

Таким чином, на переконання учених, одне з найголовніших завдань, яке має вирішувати педагог – це сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою. Це перша сходинка на шляху до формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення дитини до природного довкілля.

Зауважимо, що ціннісне ставлення до природи характеризується як важливий компонент еколого-природничої компетентності особистості, як морально-естетична властивість, що виявляється в поєднанні пізнавального, емоційного, діяльного ставлення людини до реальності під впливом її краси, емоційної привабливості, в глибоких переконаннях, які є сплавом раціонального мислення, емоцій та волі.

Педагог Г. Тарасенко говорить, що в ознайомленні дітей з природою неодмінною домінантою повинні стати емоційні складники, насамперед пов'язані з естетичними почуттями та переживаннями [56, 10-15].

Розвиток суб'єктно-етичних стосунків між дитиною і природою відбувається за умови накопичення цінностей емоційних переживань емпатійного характеру та образної оцінки її злагодженості.

Спеціально організована педагогом діяльність дитини в природі здатна викликати у неї яскраві почуття й емоції по відношенню до природних об'єктів. Рефлексія цих переживань дозволяє закріплювати і накопичувати певний досвід емоційних переживань, пов'язаних з об'єктами природи. Накопичений

позитивний емоційний досвід створює передумови для розвитку стійкого позитивного ставлення до природи [58, с. 13].

Педагогічна умова накопичення чуттєвого досвіду, забезпечується наскрізним втіленням ситуацій милування природою в різноманітні форми безпосереднього спілкування дитини з природним середовищем у куточку живої природи, в музеї природи, в куточку милування на ділянці дитячого садка.

Педагог Г. Тарасенко зазначає, що милування природою – це тільки спостереження за її об'єктами та явищами, фіксація змін у природі, а й перетворення її на предмет виняткової, захопленої уваги, духовне єднання з нею.

В закладах дошкільної освіти, за творами Василя Сухомлинського розроблена тематика занять – милування природою. Василь Олександрович писав: «Дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу, тож нехай перед нею відкривається чудовий світ в живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, в казці, грі, творчості, красі» [55, с. 8].

Милування за яскравими барвами пейзажів, за гармонійним поєднанням фарб у навколишньому середовищі, пробуджує у дітей відчуття краси, формує їх естетичний розвиток.

Важливо проводити заняття на свіжому повітрі, адже діти краще запам'ятовують та розуміють матеріал там. Вихователі на таких заняттях, на лоні природи, можливо з поєднанням музики дають дітям змогу висловити свої почуття, не нав'язуючи готові знання і лише потім акцентують увагу на основному.

Діти повинні усвідомлювати, що не можна смітити, вбивати комах, ламати гілки дерев, руйнувати гнізда тощо. Важливо виховувати в дітей бережливе ставлення до природи, наприклад: поливати квіти, майструвати взимку годівничку для птахів, прибирати ділянку.

Під час милування слід активізувати чуттєві аналізатори вихованців, задаючи питання такого плану, «якого кольору весна?». Сприймання дітей дошкільного віку слід посилювати, організовуючи оцінну діяльність вихованців



задаючи питання такого плану, «на що схожа кульбаба?». Тут важливу роль відіграє яскраве емоційне слово вихователя, його пантомімічні реакції, навіювання.

Милування варто впроваджувати, пов'язуючи їх зі своєрідним станом природи, як: листопад, перший сніг, ожеледиця тощо. Не можна перетворювати милування на щоденну чергову діяльність [55, с. 10].

Предметами милування можуть стати жителі куточка живої природи, як: рибки в акваріумі, квітуча кімнатна рослина, а також природні об'єкти ділянки дитячого садка, об'єкти безпосередніх спостережень під час прогулянки.

Процес формування еколого-природничої компетентності дошкільника сучасні учені розглядають крізь призму середовищного підходу, наголошуючи на тому, що жоден метод чи форма освітньої роботи з дітьми, вилучені з контексту функціонування середовища (предметно-розвивального, природного, соціального тощо), не здатні замінити цілісного системного педагогічного впливу на особистість дитини з його участю. [33, с. 43].

Середовищний підхід в еколого-природничій освіті передбачає педагогічно доцільну організацію еколого-розвивального простору дитини та побудову на цій основі системи педагогічних взаємин з нею [33, с. 44].

При цьому важливим є позитивне сприйняття дитиною цього середовища, що можливе за умови її залученості в процес його створення та вдосконалення [33, с. 46].

У численних психолого-педагогічних дослідженнях наголошується на цінності природно-розвивального середовища для розвитку та саморозвитку дітей. Учені акцентують увагу на тому, що всі елементи такого середовища – куточок живої природи, грядки, клумби, мікросередовища природних екосистем, екологічні стежки тощо – слід облаштовувати у такий спосіб, щоб дитина могла включатися в безпосередню діяльність: споглядати, діяти, творити.

Дослідник З. Плохій зауважує, що дуже важливо якомога повніше використати можливості освітнього середовища дошкільного закладу для

еколого-природничої компетентності. Позаяк відносно наступної ланки освіти вони набагато ширші, а саме:

- природні (куточки природи в групах, екологічні стежини, квітники, городні та садові ділянки) та предметні (обладнані місця для спостережень, проведення дослідів, дидактичних ігор тощо) середовища;
- поле для екологізації різних видів діяльності дітей – ігрової, пізнавальної, мовленнєвої, образотворчої, трудової, музичної; організація прогулянок, екскурсій, короткочасних та довготривалих спостережень у довкіллі, елементарної дослідницької діяльності;
- повсякденне спілкування з батьками та залучення їх до виховного процесу [44, с. 19].

**Залучення дітей до активної діяльності в процесі пізнання природного довкілля.** Дана педагогічна умова забезпечується основними положеннями діяльнісного підходу, що формує в дітей досвід екологічно мотивованої діяльності в природному середовищі.

Головним у формуванні й організації навчально-виховного процесу є діяльність і дії, які задані змістом освіти. Тобто категорія діяльності – фундаментальна у відносинах людини з навколишнім світом та в становленні особистості.

Дослідник З. Плохій стверджує, що категорія діяльності – центральна у взаєминах людини з навколишнім світом та в становленні особистості. Особистість неможливо створити як річ, наділивши її бажаними якостями, вона формується лише в процесі діяльності людини [44, с. 72].

Знайомство дітей з природою може мати пізнавальний, естетичний, природоохоронний характер, бути прагматичним (розглядатися з позицій «корисності» для людини) чи не прагматичним (спрямованою на задоволення духовних потреб людини без порушення процесу життєдіяльності об'єкта в середовищі його існування).

На думку науковців, найважливіша характеристика особистості з високим рівнем природничо-екологічної компетентності – прагнення до непрагматичної взаємодії зі світом Природи [29, с. 116].

В контексті діяльнісного підходу нині набуває поширення педагогіка емпauerменту – яка спрямовується до дій філософії, що застосовується у будь-якій діяльності. У педагогічній площині емпauerмент пов'язують з формуванням активної позиції дитини щодо вирішення певних проблем.

Вітчизняні науковці – розробники емпauerмент-педагогіки (Н. Гавриш, Л. Присяжнюк) – наголошують, що для повноцінного розвитку дитині варто виходити із зони комфорту й намагатися розв'язувати складні життєві ситуації самостійно – домірно своїм можливостям [45, с. 44-48].

Діяльнісний підхід до ознайомлення дошкільників з природою реалізується засобами різноманітних методів. До найпоширеніших з них відносять спостереження, експериментально-дослідницька діяльність, працю в природі, ігри екологічного спрямування тощо.

Спостереження – дидактичне підґрунтя різних видів діяльності й форм їх будови, яка визначає практичне сприйняття дитиною природного середовища у всій різноманітності його існування [38, с. 72].

У повсякденній діяльності з дітьми найчастіше використовуються ті спостереження, в яких вихователь направляє їхню увагу на формулювання найсуттєвіших ознак, особливостей, властивостей об'єктів природи.

Головними елементами екологічного спостереження в ЗДО є:

- демонстрування предмета, явища чи об'єкта природи;
- самостійне сприйняття дітьми, коментарі та їхні висловлювання за змістом сприйнятого;
- подальше сприйняття згідно із запропонованою схемою чи планом запитань;
- простий синтез сприйнятого, узагальнення, моделювання в уяві ситуації, за якої предмет спостереження може бути віднесений до певного поняття, категорії, класифікації тощо.

Будова такого спостереження спирається на послідовність дій кожного аналізатора, що в наступній роботі вихователя важливо для формування сенсорної культури особистості. У роботі екологічного виховання сенсорна культура значить надзвичайно багато, водночас, застосовуючи сенсорні операції, не варто забувати про їх екологічний сенс.

У справі еколого-природничого виховання важливим є прийом підсвідомого порівняння – зіставлення змісту щойно виявленої ознаки об'єкта спостереження з попередньо опанованою, тобто дещо віддаленою за часом сприйняття.

Застосування такого прийому забезпечує не тільки репродуктивні функції мислительної діяльності дітей, а й розвивається творчість усіх мислительних дій на основі системного опанування підсвідомого матеріалу.

Дидактична значущість даного порівняння полягає також у тому, що процеси аналізу і порівняння збігаються у часі, за рахунок чого суттєво збагачується чуттєвий досвід дітей. Сформульовані на його основі висновки мають практичний характер, що особливо цінний для формування еколого-природничої компетентності особистості [38, с. 84].

Прийом паралельного порівняння, полягає в тому, що для порівняння одночасно подаються два об'єкти, кожен з яких спочатку аналізується, а потім порівнюється, й мислительний процес переходить на етап синтезу.

Операції аналізу й синтезу цілком підпорядковуються вимогам порівняння. У даному прийомі особливо важать еталони порівняння, спонукання дітей до диференціації схожих й відмінних рис об'єктів спостереження.

З наведених прийомів порівняння найскладнішим є підсвідоме порівняння, через те не випадково в практиці роботи ЗДО він використовується значно рідше. Дивлячись на те, що саме цей прийом спонукає дітей до зосередженості, вміння використовувати у пізнавальній діяльності попередньо набуті знання, стандартизувати й реконструювати їх відповідно до змінених умов чи завдань, з котрими вони поєднуються, гадаємо за необхідне максимально їх актуалізувати в

процесі роботи з формування еколого-природничої компетентності дітей [38, с. 125].

Експериментально-дослідницька діяльність – впорядкована педагогом діяльність дітей, у якій вони втілюють в життя фізичний вплив на об'єкт природи з метою дослідження його закономірностей і властивостей у доцільно вибраних або штучно створених умовах, які б забезпечували найкращий прояв процесів, що потрібні для встановлення закономірних взаємозв'язків між явищами та об'єктами [38, с. 138].

В ході експериментально-дослідної діяльності дітей:

1. Проводиться робота, спрямована на формування мотивування дітей до експериментально-дослідницької діяльності, виникають оптимальні умови для проведення даного виду діяльності;
2. Ознайомлюють дітей із головними правилами техніки безпеки, вимогами до проведення експериментально-дослідницької діяльності;
3. Вивчаються об'єкти неживої природи: «Яким може бути повітря?», «Чи має вагу повітря?», «Повітря у воді», «Що є в ґрунті?», «Підводний човен», «Чому не виливається?», «Вітер у кімнаті», «Якою може бути вода?», «Водяний млин», «Перетворення води в пару», «Куди поділася вода?», «Кругообіг води у природі», «Чи можуть тварини жити в землі?», «Пісок та глина»;
4. Організуються та проводяться досліди з об'єктами неживої природи, а саме: «Корисні копалини», «Виникнення інею», «Як виникає блискавка?», «Веселка в кімнаті», «Як відбувається виверження вулкана?»;
5. Проводиться експериментально-дослідницька діяльність із вивчення об'єктів живої природи (рослинного світу) відповідно до тем: «Чи може рослина дихати?», «З водою й без води», «На світлі й у темряві», «Для чого рослині коріння?» тощо;

На думку Н. Яришевої, найголовнішими завданнями експериментально-дослідницької діяльності є:

- формування у дітей науково-об'єктивних уявлень про природу як єдину систему, де всі об'єкти і явища перебувають у причинно-наслідкових зв'язках;
- розвиток навичок експериментально-дослідницької діяльності: самостійне досліджування явищ або об'єктів, за допомогою зміни умов та вживання різних способів дослідження, зокрема скрупульозне сенсорне обстеження предмета з активним коментуванням;
- розвиток вміння систематизувати об'єкти живої природи на основі аналізу зовнішніх ознак, прийомів їх взаємодій із навколишнім середовищем, діяти за заданим алгоритмом, дотримуючись визначених правил та вимог;
- формування вміння виводити самостійні припущення та висновки на основі здобутих результатів під час проведення елементарних дослідів та експериментів;
- стимулювання допитливості, наполегливості і потягу до пошуків самостійних шляхів пізнання природи;
- формування досвіду здійснення правил техніки безпеки при проведенні експериментів [63, с. 145].

Структура досліду має багато спільного з спостереженнями.

Перший етап – спрямований на вияв знань про певні об'єкти та природні явища і створення атмосфери зацікавленості.

Цьому сприятимуть слушно поставлені запитання, приваблива розповідь дорослого. Так, наприклад під час гри малят з повітряними кульками вихователь може запитати: «Як ви гадаєте, яка з повітряних кульок важча: та, що наповнена повітрям, чи порожня?».

Другий етап – початок досліду, він підіймає припущення. Якщо діти мають необхідні знання, вони можуть самі висловувати припущення у вигляді певних висловлювань. (Легка та кулька, що може літати, тобто наповнена повітрям). Якщо вони будуть правильні: вихователів слід засвідчити це дослідом. Неправильні припущення треба спростувати, після цього дослід має обговорюватися. Всі умови в перебігу обговорення зобов'язані бути однакові,

окрім якоїсь одної. Це необхідно для того, щоб забезпечити чистоту експерименту.

Наприклад, щоб перевірити наведене вище припущення, необхідно зважити обидві кульки, вагу яких ми порівнюємо, тобто наповнену повітрям і порожню. Та спочатку треба перевірити, чи однакові за всіма параметрами: кольором, формою, розміром. А щоб переконатися в тому, що вони однакові і за вагою, обидві кульки слід зважити перш ніж одну з них наповнити повітрям.

Третій етап – перебіг досліду та подальший обмін думками. В наведеному прикладі – одну з кульок наповнюють повітрям і знову зважують на терезах. Результати зважування порожньої кульки і кульки, яку наповнено повітрям порівнюють.

Четвертий етап – заключний, на якому відбувається обговорення результатів досліду. Отже, робляться певні висновки, тобто початкові припущення підтверджуються або спростовуються [63, с. 150].

Залежно від розміру та складності побудови і проведення дослід може бути як цілим заняттям, так і його компонентом. Слід не забувати, що нові знання як результат самостійного «відкриття» дитини мають формуватись на знаннях, попередньо нею засвоєних. Нескладні досліді проводять під час занять, екскурсій у природу, прогулянок, цільових прогулянок та праці в природі з метою закріплення, узагальнення та систематизації знань дітей дошкільного віку.

Праця в природі – один з основних методів ознайомлення дошкільників з природою, під впливом якого розвиваються всі розумові і фізичні сили людини [64, с. 45].

Дитина у ході трудової діяльності взаємодіє з конкретними об'єктами природи, а це робить щонайліпші перспективи для формування реалістичних уявлень про об'єкти природи, зв'язки між ними.

Під час праці виникають придатні умови для сенсорного розвитку дітей. Діти вивчають нові прийоми обстеження: навчаються відрізнити суху землю від вологої, пухку від твердої, культурні рослини від бур'янів.

Праця в природі є тією діяльністю, в процесі якої відбувається формування еколого-природничої компетентності.

Праця в природі протегує вихованню інтересу до сільськогосподарської праці, поваги до людей, які нею займаються. Під час догляду за рослинами, тваринами у дітей формуються трудові навички, бажання працювати.

Своєрідність праці в природі полягає в тому, що це єдиний вид ефективної праці, зрозумілий дітям дошкільного віку. Кінцева мета – виростити овочі, ягоди, квіти – і результати праці конкретні і зрозумілі дітям.

Зміст праці визначається для кожної вікової групи програмою.

Праця, що зв'язана з доглядом за рослинами, має такий зміст:

1. Підготовка ґрунту до посіву (перекопування, розпушування) – виконується дітьми старшої групи.
2. Планування грядок (старша група).
3. Посів насіння – всі вікові групи. Діти молодшої групи висівають більш крупне насіння.
4. Садіння розсади – середня і старша групи.
5. Садіння живців кімнатних рослин – старша група.
6. Поливання – всі вікові групи.
7. Розпушування – середня і старша групи.
8. Прополювання – старша група. Витирання листків кімнатних рослин – усі вікові групи.
9. Обприскування, зрізування сухих листків – старша група.
10. Підживлення, боротьба із шкідниками виконуються дітьми старшої групи разом з вихователем.
11. Збирання врожаю – всі вікові групи.

Праця, що зв'язана з доглядом за тваринами, містить:

1. Самостійне приготування кормів для птахів, кролів – старша група.
2. Самостійне годування – старша група. Інші вікові групи виконують доручення під керівництвом вихователя.



3. Чищення кліток, миття поїлок тощо – старша група. В інших вікових групах діти виконують окремі доручення.

Праця, що зв'язана з охороною природи, містить:

1. Прибирання ділянки від сміття, камінців, листя – виконується дітьми всіх вікових груп.
2. Підгодовування птахів – виконується дітьми всіх вікових груп.
3. Підгрібання снігу під дерева, куці – виконується дітьми всіх вікових груп.

Укриття на зиму хризантем, примул тощо – виконується дітьми старшої групи [64, с. 67].

Так як провідна діяльність дошкільників – це сюжетно-рольова гра, доцільно використовувати екологічні сюжетні ігри, під час яких дитина відчуває себе частиною природи, реагує на її проблеми, в дитини з'являється бажання допомогти природі, захистити її від небезпеки.

Емоційна задоволеність процесом гри, от що дійсно важливо, адже це найбільшою мірою відповідає потребам і резервам пізнання навколишнього світу та побудови злагоджених стосунків із природою [5, с. 10].

Як зазначає Н. Поліщук, екологічні ігри, що проводяться в ЗДО, є різних видів:

1. рольові, що спираються на моделювання соціального змісту екологічної діяльності;
2. імітаційні, що дають право прослідкувати роль кожної складової частини системи і змоделювати результати антропогенного впливу на біоценози (гра «Екосистема водойм»), показати яруси живлення (гра «Екологічна пірамідка», «Ноосфера»);
3. змагальні, що заохочують активність їх учасників у набутті і вираженні екологічних знань, умінь і навичок (КВК, конкурси-аукціони, вікторини, «Поле чудес»);
4. ігри-мандрівки, за допомогою котрих діти можуть побувати в будь-якій точці світу [42].

Екологічні дидактичні ігри варто робити поетапно. Безпосередньо у такому випадку легше сказати наперед переваги створеної гри та запобігти її недолікам. Ігри є дійовими для впливу на особистість, тому до проблеми створення ігор слід ставитись відповідально. Неконтрольовано, створена гра може навіть зашкодити формуванню еколого-природничої компетентності дошкільників [23, с. 26]

У опрацюванні змісту та форм ігрової діяльності, придатної для формування позитивного сприйняття об'єктів природи, доцільно спиратися на дані екологічної психології про вплив психологічних релізерів. Тому, підшукуючи об'єкти та явища природи для ігрових завдань, слід брати до уваги те, що ставлення дитини до природи загалом виникає крізь призму її ставлення до об'єктів найближчого оточення.

**Стимулювання дитячої творчості засобами еколого-розвивального середовища ЗДО.** Емоційний контакт дитини з природою, результатом якого формування естетичного ставлення до природи, має продовження в діалогічній взаємодії з творами мистецтва під час хвилинок художнього пізнання в екологічній кімнаті. Педагоги стверджують, що під час хвилинок художнього пізнання значно розростаються переживання естетичних рис природи.

Найпоширенішим методом організації спілкування дітей з мистецтвом вважають бесіду.

Бесіда – метод, за допомогою якого відбувається процес спілкування між об'єктом і суб'єктом виховання під час колективної діяльності чи індивідуального впливу [14, с. 120].

Система продуманих запитань допомагає дітям відчувати настрій твору, підштовхує до естетичної оцінки художнього образу природи, сприяє розумінню дітьми художнього мови мистецького твору.

Мистецькі зустрічі на теми природи не повинні обмежуватися лише екологічною кімнатою, вони можуть супроводжувати спілкування дітей з

природним довкіллям у будь-яких проявах: у музеї природи, під час спостережень на ділянці дитячого садка та ін.

Інтеграція екологічного й художньо-естетичного розвитку дитини забезпечується методикою використання казки у формуванні основ екологічної культури дошкільників.

Автор Г.Беленька, пропонує розглядати авторську казку з науковою основою як ефективний засіб засвоєння дітьми екологічних уявлень та стимулювання до екологічно доцільної поведінки та діяльності [6, с. 37].

Автор Л.Прозорова створила технологію використання пейзажного живопису у формуванні естетичного ставлення до природи, що спрямована на розвиток почуттєвої сфери дітей у процесі ознайомлення їх з природою [40, с. 16-17].

Під час художньо-творчої діяльності узагальнюється інтелектуальний, етичний, естетичний, трудовий досвід дитини конкретизуються ті знання і засоби діяльності, що були набуті раніше, виділяються нові риси, новий вимір для орієнтації в довкіллі.

Саме таке відчуття насолоди красою і довершеністю природи надовго зберігається у пам'яті дошкільника і проростає у свідомості дитини екологічними мотивами ставлення до довкілля. Тому, різні види творчості, такі, як мовленнєва, образотворча, музична – володіють значним екологічним потенціалом.

Цікавими методом дитячої творчості в умовах еколого-розвивального середовища ЗДО можуть бути театралізовані свята, ігри-подорожі, квести на природничу тематику.

Отже, як показує теорія і практика еколого-природничої освіти дошкільників, усі окреслені умови здатні гармонійно співіснувати і взаємодіяти задля реалізації її головної мети – усвідомлення дитиною виняткової цінності природи та себе як її частини, здатності до співжиття із нею на засадах моральності та екологічної культури.

Еколого-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти відкриває надзвичайно широкі можливості для формування у дошкільників природничо-екологічної компетентності.

Вихователь формує доброзичливе ставлення до природного довкілля організовуючи чуттєве пізнання довкілля в куточку природи, в лабораторії чи на екологічній стежині ділянки дитячого садка, залучаючи до активної пізнавальної діяльності у процесі спостережень, дослідницької, ігрової, трудової та проектної діяльності в приміщенні чи на території закладу, через художньо-творчу діяльність у спеціально обладнаних для цього місцях.

## Висновки до розділу 1

Здійснений аналіз науковий літератури з проблеми формування екологічної компетенції дошкільників (Н. Горопаха, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, О. Соцька, Г. Беленька, Н. Гавриш, В. Ільченко, І. Кіндрат, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, Т. Пушкарьова, Г. Тарасенко та ін).

З'ясовано, що природничо-екологічна компетенція дітей дошкільного віку – складник життєвої компетентності дошкільників, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання.

Визначено, що формування екологічної компетентності дитини залежить від середовища, у якому відбувається її життєдіяльність. Та формування в дошкільників еколого-природничої компетентності неможливе поза межами діяльнісного підходу.

З'ясовано, що екологічне виховання – це система педагогічної діяльності, спрямована на розвиток у дітей екологічної культури. Обов'язковим компонентом процесу формування екологічної компетентності – знання.

Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості. Сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою – одне з найголовніших завдань, яке має вирішувати педагог.

Визначено, що збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей, спілкуванні з природою у процесі оволодіння базовими знаннями про природне довкілля; на формуванні системи ціннісних орієнтацій, збагаченні морально-ціннісного досвіду спілкування з природою; формуванні необхідних складових екологічної компетентності, здатності застосовувати знання й уміння на практиці, реалізовуватися в екологічній раціональній діяльності.

Виявлено, що екологічні знання діти отримують у пізнавальній діяльності. Її основними видами є екологічні екскурсії, спостереження, прогулянки.

Визначено, що усі педагогічні умови здатні гармонійно співіснувати і взаємодіяти задля реалізації її головної мети – усвідомлення дитиною виняткової цінності природи та себе як її частини, здатності до співжиття із нею на засадах моральності та екологічної культури.

З'ясовано, що еколого-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти відкриває надзвичайно широкі можливості для формування у дошкільників природничо-екологічної компетентності.

Вихователь формує доброзичливе ставлення до природного довкілля організовуючи чуттєве пізнання довкілля в куточку природи, в лабораторії чи на екологічній стежині ділянки дитячого садка, залучаючи до активної пізнавальної діяльності у процесі спостережень, дослідницької, ігрової, трудової та проектної діяльності в приміщенні чи на території закладу, через художньо-творчу діяльність у спеціально обладнаних для цього місцях.

## РОЗДІЛ 2

### ПРАКТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРИРОДНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

#### **2.1. Програмне забезпечення навчально-виховного процесу з питань екологічного виховання в закладах дошкільної освіти України**

У зв'язку із актуальністю екологічного виховання у системі дошкільної освіти виникла потреба у створенні спеціальних програм, спрямованих на ефективне засвоєння дітьми дошкільного віку основ екологічних знань. Таких програм останнім часом створено багато, і кожна пропонує вирішення певних завдань екологічного виховання дошкільників.

Окрім державних загально – дидактичних програм, в яких представлені всі розділи освітньо-виховного процесу дошкільного навчального закладу («Малятко», «Дитина»), існує низка тематичних, присвячених одному напрямку роботи з дітьми, альтернативних авторських експериментальних програм з екологічного виховання.

Основою для створення навчально-виховних програм для дітей дошкільного віку в Україні є Базовий компонент дошкільної освіти. Цей документ окреслює оптимально необхідні, однак достатні для дітей дошкільного віку знання та вміння з різних сфер суспільного життя.

У програмі сконцентровані державні вимоги до освіченості та вихованості дошкільників. Сфера «природа» за Базовим компонентом передбачає формування у дітей елементів цілісного природо відповідного світогляду, ціннісної змістовної спрямованості на екологічно доцільну поведінку та сприйняття дитиною себе як частки природи, формування почуття відповідальності за те, що відбувається внаслідок її взаємодії з оточуючим світом.

Програма «Дитина» дозволяє вихователям своєчасно ввести дитину у світ рідної природи, виховувати любов до неї, розвивати пізнавальний інтерес до об'єктів та явищ природи, закласти фундамент екологічного світосприйняття.

Авторські програми, що спрямовані на розвиток екологічного світогляду та екологічної культури дошкільнят можна умовно поділити на три основні групи:

- Програми екологічної (біоекологічної) спрямованості.
- Програми естетико – екологічної спрямованості.
- Програми соціально – екологічної спрямованості.

Програми першої групи акцентують увагу на питаннях класичної екології (ознайомлюють дітей з окремими залежностями між живими об'єктами і оточуючим середовищем, екосистемами).

До них можна віднести програми Г. Беленької, О. Богініч «Природа і рух», С. Ніколаєвої «Юний еколог», Н. Кондратьєвої «Ми», Ж. Васякіної – Новикової «Павутинка», А. Корольової «Екологічна Стежка» та ін.

Програми другої групи звертають увагу на естетичному та моральному вихованні дітей, а питання власне екології виступають базисною основою формування кращих естетичних та моральних почуттів. Об'єкти природи розглядаються з позицій «стихій»: землі, повітря, вогню, води. До цієї групи програм можна віднести наступні програми: В. Ашикова, С. Ашикової «Веселка», І. Булавіної, М. Найденської «Планета – наш дім», Т. Попової «Світ навколо нас», Т. Копцевої «Природа і художник» та ін.

Третя група програм відрізняється у змісті контексту питань соціальної спрямованості (соціальної екології, економіки, людинознавства). У якості зразків програм цієї групи можна навести програми М. Вересова «Ми – земляни», Т. Потапової «Дитячий садок ХХІ», Л. Кларіної «Економіка та екологія» [22, с. 12].

Авторська програма науковців НПУ ім. М. П. Драгоманова «Природа і рух» розроблена на основі філософії американської програми «sier by sier». В ній враховано можливості розвитку дитини в процесі навчання через подолання



«сходинок» різного рівня складності та національні особливості ставлення українців до природи. Один із розділів цієї програми «Дитина у світі природи» поділяється на чотири основні блоки: «Дитина в світі неживої природи», «У природи немає поганої погоди», «Дитина у світі рослин», «Дитина знайомиться зі світом тварин».

Всі розділи автори пропонують вивчати не послідовно, а паралельно. Кожний розділ, у свою чергу, має підрозділи, що дозволяють дітям засвоїти знання у певній системі і відповідно до індивідуальних темпів просування стежиною знань.

Програма є досить нетрадиційною за змістом і формою побудови, розрахована як на педагогів, так і на батьків, що зацікавлені у розвитку своєї дитини. Програма містить цікаві історичні відомості, що відображають ставлення наших пращурів до оточуючого довкілля, авторські казки про природу тощо.

Наступна програма, яка може бути використана в роботі з дошкільниками – програма «Розвиток», вона розроблена науковим колективом під керівництвом Л. Венгера.

У ній представлено розділ «Ознайомлення з природою дошкільників». Автори програми вважають, що знайомство з природою дітей молодшого дошкільного віку є необхідною й надзвичайно важливою складовою розвитку їхніх уявлень про оточуючий світ та самих себе.

У старшому дошкільному віці важлива увага звертається на розвиток екологічної свідомості та інтелектуальних і творчих здібностей дітей, які знайомляться з об'єктами та явищами живої і неживої природи. Відбувається це як на заняттях, так і поза ними: на прогулянках, під час ігор, спостережень та праці в куточку природи, на городі чи квітнику тощо. Під час занять відбувається уточнення, розширення, систематизація та узагальнення емпіричних уявлень дітей за допомогою засвоєння ними спеціальних умовних означень тих чи інших явищ природи.

Ядром змісту програми Н. Кондратьєвої «Ми» є знання про людину і її зв'язки з природою, іншими людьми, уявлення про людину й природу як найвищі цінності, знання про гуманне ставлення до всього живого і вміння його здійснювати. Головна увага при цьому приділяється розгляду зв'язків живих організмів з оточуючим середовищем на різних рівнях [27].

Мета програми С. Ашикової та В. Ашикова «Веселка» – сприяти становленню більш досконалої у моральному, світоглядному, творчому плані особистості. Автори виділяють такі блоки: «Планета Земля», «Небо», «Мистецтво», «Світочі».

Програма Т. Копцевої «Природа і художник» відрізняється від попередніх за структурою. Програма характеризується блочно – тематичним планування: «Світ природи», «Світ тварин», «Світ людини». Автор розглядає світ природи як предмет детального вивчення і як засіб емоційно – образного впливу на творчу діяльність дітей.

Автор Л. Кларіна зазначає, що її програма «Економіка і екологія» спрямована на вдосконалення економічної, екологічної й соціальної свідомості дітей. Ця програма розрахована на дітей віком 6 – 10 років, проте її елементи використовують і працівники дошкільних закладів освіти для роботи з меншими дітьми. Проблеми економіки й екології розв'язуються Л. Кларіною через питання використання природних ресурсів та аналіз потреб людини [36].

Автор Т. Потапова у програмі «Дитячий садок» поряд з питаннями освіти, зокрема, в галузі екології оточуючого середовища, приділяє значну увагу формуванню у дитини основ громадянської позиції, серед яких є ознайомлення з правами людини, питання раціонального природокористування [45].

Автор підкреслює, що при ознайомленні дитини з оточуючим світом слід акцентувати увагу не стільки на її знаннях про об'єкти та явища оточуючої дійсності, скільки на формуванні в дошкільників навичок дбайливої й природоцільної взаємодії з ними та вихованні бажання спілкуватися зі світом на засадах гуманності, взаємоповаги та розуміння.

Авторська програма з екологічного виховання «Наш дім – природа» (автор Н. Рижова) розрахована на дітей віком від 5 до 7 років. Основні змістовні лінії екологічної освіти, що складають ядро знань дітей про оточуючу природу, представлені у програмі так: різноманітність оточуючого світу природи, залежності в природі, циклічність природних явищ та процесів. При доборі змісту програми були враховані принципи науковості, доступності, системності, гуманності, дієвості тощо [57].

Основна мета цієї програми – виховання з перших років життя дитини гуманної, соціально – активної, творчої особистості, здатної розуміти та любити оточуючий світ, природу, уважно та бережливо ставитись до них.

Авторська тематична програма «Юний еколог» розроблена С. Ніколаєвою на основі теоретичних та практичних наукових досліджень в галузі екологічного виховання дітей. У ній виділені два аспекти змісту екологічного виховання: передача від дорослого до дитини основ екологічних знань, їх трансформація у ставлення до оточуючої природи. В основу програми покладено адаптовані для дітей дошкільного віку провідні ідеї екології, що розкриваються за такими змістовними лініями: організм і середовище, сукупність живих організмів і середовище, людина і середовище [38].

Отже, основою еколого-природничої освіти за всіма програмами для дошкільнят мають стати формування емоційної сфери, розвиток естетичного почуття, любові до довкілля, піклування про власне здоров'я. Дитина має бачити себе позитивним героєм і другом природи. А формування естетичних почуттів для неї є основним показником еколого-природничої свідомості, культури.

## **2.2. Особливості визначення рівня сформованості еколого-природничої компетентності дошкільників**

Актуальність. Згідно із сучасними науковими уявленнями, а також відповідно до нормативних документів результатом еколого-природничої освіти

дітей дошкільного віку має стати сформована у них еколого-природнича компетентність.

Педагог Лохвицька Л. вважає, що еколого-природнича компетентність – здатність дитини рекрутувати знання, ставлення, бажання реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації, здатність суб'єкта до прагматичного виконання завдань екологічного характеру, змога ефективно діяти в проблемних ситуаціях, приймати екологічні раціональні рішення [33, с. 45].

Метою нашого дослідження є визначення рівня сформованості еколого-природничої компетентності.

Завданням констатувального етапу експерименту було вивчення досліджуваної якості на початку дослідження.

База дослідження: комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)» комбінованого типу № 24 «Вогник» ім. В. О. Сухомлинського м. Кропивницький. В групі старшого дошкільного віку №9 «Ягідка». Експериментом було охоплено 23 батьків, та 23 віком 5-6 років.

Послуговуючись дослідженнями З. Плохій, Н. Лисенко, Н. Горопахи, а також спираючись на структуру досліджуваної якості, діагностика екологічної компетентності здійснювалася за трьома групами критеріїв: змістовими, емоційно-ціннісними та діяльнісно-поведінковими (див. табл. 2.1.).

*Таблиця 2.1.*

### **Критерії діагностики екологічної компетентності**

<b>Критерії</b>	<b>Показники</b>
<b>Змістовий</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>дитина має уявлення про оточуюче природне довкілля (рослини, звірі, птахи, комахи) групує його представників за зовнішніми ознаками (дерева, кущі трави; вовк, лисиця, заєць), місцем популяції. Розуміє, що до природного середовища входять об'єкти живої (рослинний, тваринний світ, людина) та неживої природи (сонце, місяць, камінь);</li> <li>дошкільник знає та називає найтипівіших представників природного довкілля;</li> <li>вихованець ЗДО розуміє багатоманітність природного</li> </ul>

	<p>довкілля та взаємозалежність усіх його об'єктів;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>важливу роль в процесі збереження довкілля дошкільник відводить людині;</li> </ul>
<b>Емоційно-ціннісний</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>дитина емоційно позитивно реагує на об'єкти та явища природи. Висловлює елементарні емоційні судження, позитивно мислить;</li> <li>дошкільник виявляє готовність до сприймання та здобуття пізнавальної інформації про природу;</li> <li>вихованець ЗДО здатний до естетичних переживань; він виокремлює яскраво виражені естетичні властивості об'єктів</li> </ul>

*Продовження табл. 2.1.*

	<p>та явищ природи, висловлює власні судження;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>дитина виявляє співчуття, емоційно відгукується на реакції живих істот; намагається оцінювати власну поведінку у природному середовищі та дії інших.</li> </ul>
<b>Діяльнісно-поведінковий</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>прагнення дошкільника до активної взаємодії з природою (пізнавальна, трудова, дослідницька діяльність та ін.);</li> <li>дитина володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами;</li> <li>виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.</li> </ul>

На основі зазначених критеріїв були визначені рівні засвоєння дітьми старшого дошкільного віку екологічних уявлень та знань: високий, середній, низький (див. табл. 2.2.).

*Таблиця 2.2.*

### **Рівні засвоєння екологічних знань**

<b>Рівень</b>	<b>Опис змісту характеристики</b>
Високий рівень	Рівень характеризується достатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи (в межах програми навчання та виховання дітей в дошкільному закладі та вище), відповідністю уявлень реальній дійсності, розумінням екологічних зв'язків та залежностей між об'єктами природи, об'єктами природи та умовами існування, між природою та людиною, здатністю обґрунтувати їх за допомогою мовлення; тип ставлення до природи – позитивне емоційно-ціннісне; у дітей сформовані уміння та навички догляду за об'єктами природи, які вони

	самостійно застосовують.
Середній рівень	Рівень характеризується обсягом уявлень дітей в межах програми, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, здатністю диференціювати живі й неживі істоти, частково визначати окремі потреби живих організмів, називати деякі умови, необхідні для їхнього життя, відсутністю розуміння цілісності природи, залежності життя і здоров'я людини від чинників природного середовища, утрудненнями з аргументацією суджень; тип ставлення до природи – змішане; у дітей в основному сформовані уміння та навички догляду за

*Продовження табл. 2.2.*

	об'єктами природи, які застосовуються епізодично.
Низький рівень	Рівень характеризується недостатнім обсягом уявлень дітей про об'єкти та явища природи, частковою відповідністю уявлень реальній дійсності, недостатнім усвідомленням залежності живого організму від чинників середовища, нерозумінням екологічних зв'язків, цілісності природи, відсутністю аргументації суджень; тип ставлення до природи – споживацьке чи змішане; уміння та навички догляду за об'єктами природи в основному не сформовані, не застосовуються.

Відповідно до зазначених рівнів та критеріїв були визначені рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності: прагматичний, продуктивно-діяльнісний, аксіологічний (див. табл. 2.3.).

*Таблиця 2.3.*

### **Рівні сформованості екологічної компетентності**

<b>Рівень</b>	<b>Опис змісту характеристики</b>
Прагматичний	Дитина орієнтується у природному довіллі, знає та розрізняє його мешканців, має елементарні трудові навички у природі, проте не проявляє пізнавального інтересу, зацікавленості в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем. Такий дошкільник сприймає природу з утилітарної точки зору, для нього важлива користь, а не естетична виразність довілля. Дитина сприймає природу поверхнево, без внутрішнього занепокоєння та співпереживання.

Продуктивно-діяльнісний	Дошкільник має ґрунтовний багаж знань, сформовані уміння та навички роботи в природному довкіллі, проявляє інтерес до навколишнього середовища. Дитина з легкістю помічає яскраві об'єкти природи та намагається їх словесно виразити. Дошкільник проявляє повагу до довкілля, виявляє бережливе ставлення до нього, користуючись вказівками педагога. На цьому рівні у дитини ще не сформована внутрішня потреба до емоційно-ціннісної, естетичної, морально-ціннісної, трудової взаємодії з природою, проте домінує бажання досягти цього.
-------------------------	--

*Продовження табл. 2.3.*

Аксіологічний	Вихованець володіє комплексом необхідних знань про природу, які активно використовує на практиці та прагне поповнювати. Дитина здатна помічати не тільки виразну красу навколишнього середовища, але й знаходити прекрасне у непомітних, на перший погляд, об'єктах. На внутрішньому, глибинному рівні дошкільник сприймає проблеми природи та намагається вирішити їх, проявляючи самостійну ініціативу.
---------------	---

Для діагностики обрано такі методи дослідження, як спостереження за поведінкою дітей у довкіллі, аналіз продуктів їхньої діяльності, моделювання екологічних ситуацій.

Діагностика еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм

Для з'ясування рівня сформованості у дітей екологічної компетентності за змістовим критерієм ми запропонували їм серію моніторингових ігор, у процесі яких дошкільникам потрібно було виконати певні завдання: розкласти картинки із зображенням природних об'єктів, процесів, явищ у заданому порядку, відшукати на вимогу вихователя потрібні картинки, скласти пазл і розповісти про об'єкти, які на ньому зображені, назвати об'єкти, вилучити зайві з поданого ряду тощо

Всі відповіді дітей фіксують у таблиці цифрами 0, 1, 2, 3, які позначають кількість набраних балів: по 3б. – дитина в повному обсязі відповіла на запитання; по 2б. – дитина відчувала труднощі під час виконання завдання або ж вона

виконувала завдання не повністю; по 1б. – дитина відповідала на запитання з помилками; по 0б. – дитина не змогла виконати завдання.

Далі потрібно співвіднести бали та рівні сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм (див. Додаток А).

У результаті використання моніторингових ігор були отримані такі дані, що свідчать про різні рівні сформованості у дітей еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм. При цьому були розглянуті такі рівні сформованості у дітей екологічної компетентності за змістовим критерієм: високий, середній та низький (див. Додаток Б).

Загалом дітям старшого дошкільного віку притаманний високий рівень, так з 23 дітей 15 мають високий рівень сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм, а це означає, що діти з легкістю розрізняють пори року, знають назви садових і лугових квітів, кущів, дерев, називають диких і свійських тварин.

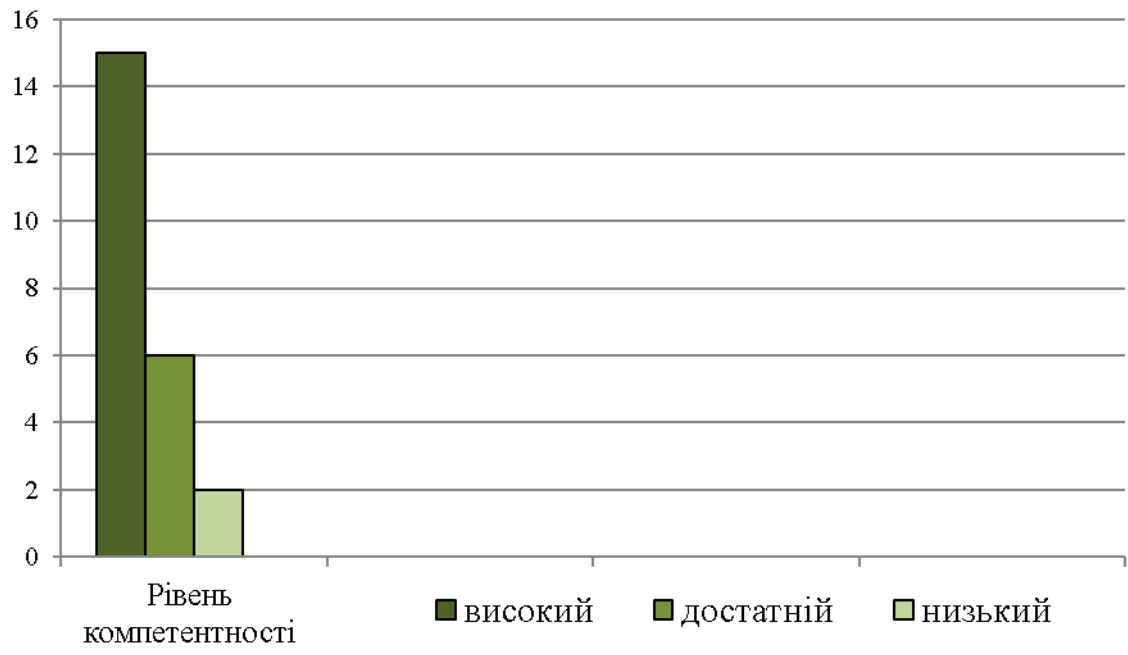
Середній рівень еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм мають 6 опитуваних. Діти припускаються незначних помилок у називанні об'єктів. У них викликає певні труднощі встановлення зв'язків між цими об'єктами: їм трохи важко вилучити зайвий об'єкт чи згрупувати об'єкти за певною ознакою. Взаємозв'язки і взаємозалежності у природі усвідомлюються ними недостатньо.

Зовсім незначна частина, а це 2 дітей має низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм. Діти відчували значні труднощі у вирішенні запропонованих завдань. Вони часто плуталися, виконували завдання із підказкою та ін. (*Графік 2.1*).

*Графік 2.1.*

### **Прояв різних рівнів еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм**

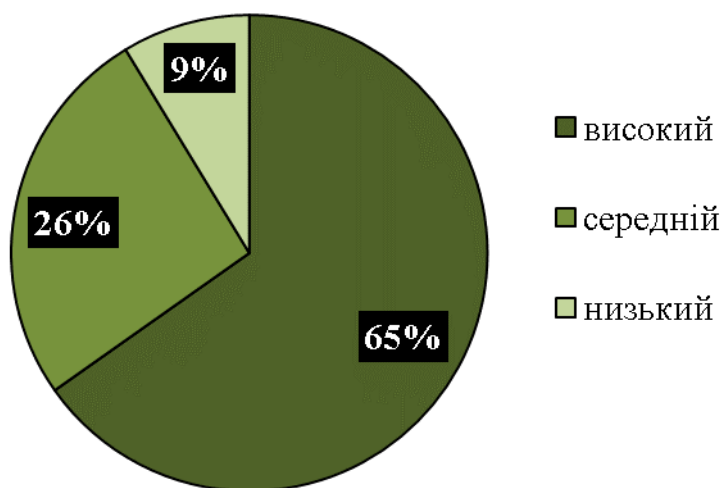




Загальні результати моніторингових ігор визначення рівня сформованості у дітей еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм наступні: з 23 дошкільників, у 15 (65%) високий рівень сформованості, у 6 (26%) середній рівень та у 2 (9%) низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм. (Діаграма 2.1.).

Діаграма 2.1.

### Еколого-природнича компетентність за змістовим критерієм



Діагностика екологічної компетентності за емоційно-ціннісним критерієм Дошкільникам було запропоновано виконати тестові завдання за методикою «ЕЗОП», розробленою В. Ясвіним та С. Дерябо (див. Додаток В).

Назва методики «ЕЗОП» розшифровується авторами як «емоції», «знання», «охорона», «прагматизм», її використання дало можливість у процесі нашого дослідження умовно виділити чотири типи установок дошкільника щодо природи, особистість сприймає природу як:

- об'єкт краси («естетична установка»);
- об'єкт вивчення, отримання знань («когнітивна установка»);
- як об'єкт охорони («етична установка»);
- об'єкт користі («прагматична установка»).

Методика складається з 12 пунктів, кожен з яких містить головне слово і п'ять асоціативних, чотири відповідають установкам, а п'яте – зайве.

Дошкільнику зачитується головне слово і пропонується вибрати одне з п'яти наступних, яке, на його думку, найбільше «до нього підходить». Слова читаються у високому темпі, у дошкільника не залишається часу осмислити варіанти (5 варіантів виявилось для цього найбільш оптимальним), і він змушений вибрати той, який «першим прийшов в голову». Цей варіант якраз і характеризує домінуючу екологічну установку.

Кількість виборів того чи іншого типу представляється в процентному відношенні від максимально можливого, а потім їм присвоюються відповідні ранги: 1, 2, 3 і 4. Тип установки, який отримав найбільшу питому вагу, розглядається як провідний у даній особистості (див. Додаток Г).

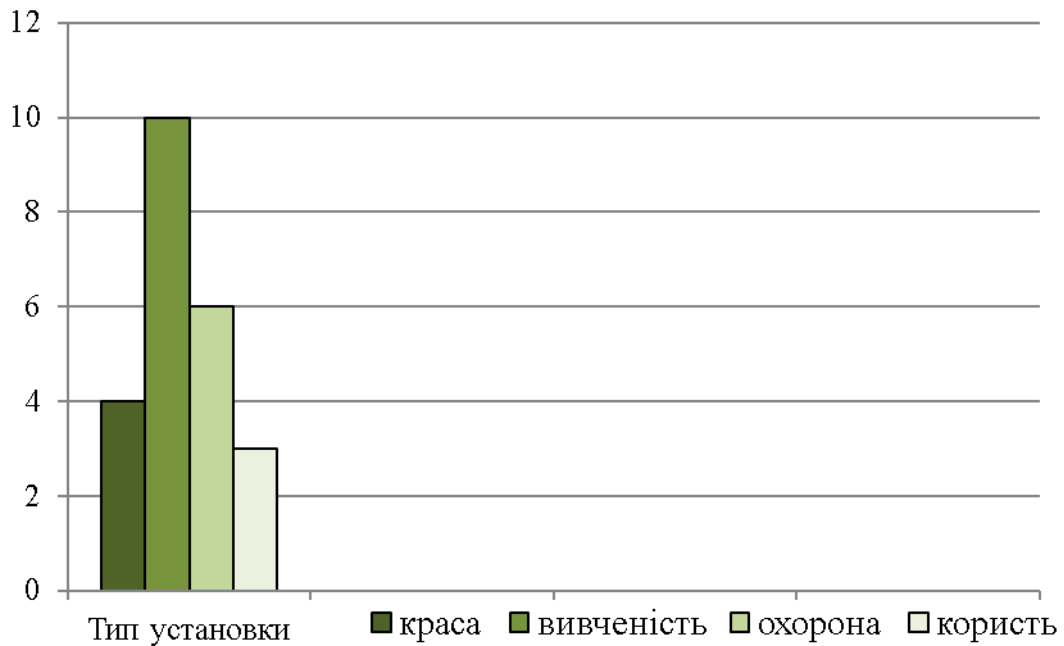
У результаті використання методики «ЕЗОП» були отримані такі дані, що свідчать про те, що домінантною є когнітивна установка. 10 дошкільників з 23 мають когнітивну установку.

6 дошкільників мають етичну установку, це означає, що діти усвідомлюють наслідки антропогенного впливу на природні об'єкти, пропонують творчі підходи щодо їх розв'язання, виявляють високий рівень екологічних знань, проявляють природо-безпечний стиль діяльності у довкіллі, природу сприймають як об'єкт охорони.

Естетична установка виявлена у 4 дошкільників, діти націлені на споглядання природи, виражена установка на вивчення природи.

І тільки 3 дошкільників сприймають природу, як об'єкт користі. (*Графік 2.2*).

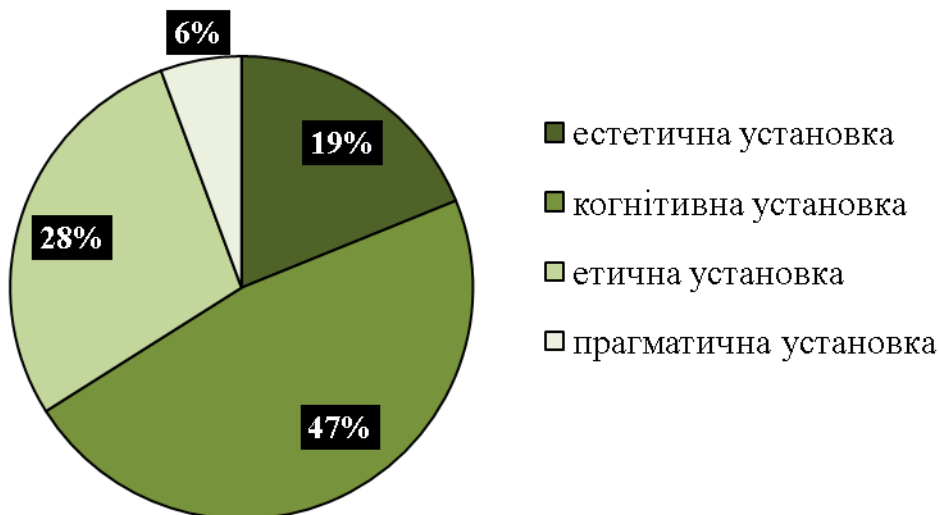
### Прояв різних типів установок дошкільника щодо природи



Проаналізувавши результати дослідження, ми встановили, що для 19% опитуваних притаманна естетична установка, для 47% дітей – когнітивна, 28% осіб прагнуть захищати природу, а це означає, що їм відповідає етична установка, і для 6% респондентів характерною є прагматична установка щодо природи (Діаграма 2.2.).

Діаграма 2.2.

### Прояв різних типів установок дошкільників щодо природи (%)



Діагностика екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм

Досліджуючи рівень сформованості екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм, ми запропонували дітям відповісти на декілька запитань екологічної спрямованості (див. Додаток Д).

Відповіді дітей давали значний матеріал для якісного аналізу екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм

Так, наприклад, на питання, як зробиш замерзає пташкою були дані наступні відповіді: «зігрію», «можна зігріти», «треба її зігріти», «зігрію», «принесу додому, погрію, а потім випущу», «принесу додому, щоб тепло їй було», «зігрію», «зігрів би», «не знаю».

На питання про те, як ти вчиниш, побачивши, що ображають хвору кішку були дані наступні відповіді: «скажу, що так не можна», «скажу мамі», «Відберу кішку», «це погано, коли ображають тварин», «не знаю», «підійду і посварю їх», «поглажу кішку», «відберу її», «не буду сам так робити, тому що їй боляче».

На питання про гусениці на дорозі були дані наступні відповіді: «переступимо її», «віднесу на травичку», «роздавлю», «приберу, щоб не наступили», «віднесу її подалі», «віднесу, на квіточку посаджу», «занесу в природу, нехай її з'їсть хтось краще», «розгляну», «нічого не зроблю».

Як ти вчиниш, якщо побачиш, що діти знайшли сірники і стали розводити багаття у дворі ... Варіанти відповідей: «скажу татові», «скажу, що не можна так», «не знаю», «відберу сірники», «підійду і посварю», «сам не буду розпалювати», «не знаю», «Загасити», «не братиму участі».

Як ти думаєш, буде добре або погано, якщо знищити всіх вовків? Варіанти відповідей: більшість не впоралися з відповіддю на це питання, відповівши «не знаю», але зустрічалися і відповіді: «тому що вони добрі, як собаки».

Уяви, що красива метелик села на твоїй одяг: «я подивлюся на неї», «вижену», «здую», «занесу додому і покажу мамі», «нехай сидить як прикраса», «вижену, нехай летить», «візьму її в руки, подивлюся».

Що потрібно зробити, щоб квіточка не загинув. На питання повно відповіли ті, хто мав практику догляду за рослинами, в основному відповіді були такими: «Сонечко», «поливати», «підклубатися» і т.д. Повна відповідь звучить приблизно так: «полити, поставити до вікна, де сонечко потрапляє, листочки витирати від бруду, підгодовувати добривами».

Питання «про директора заводу»: «Уяви, що ти вже дорослий ...». Більшість дітей відчували труднощі при відповіді на питання і відповідали «не знаю», але зустрічалися і такі відповіді: «посаджу квіточки, щоб цвіло і пахло», «не знаю, я ще маленький».

Як видно з представлених відповідей, у дітей не виражено егоцентричний самосвідомість, так як тільки один випробуваний вказав на те, що необхідно пташку випустити, і то, не пояснивши, навіщо це потрібно зробити. Присутній оцінне ставлення до тих чи інших вчинків, тобто уявлення про те, як чинити не можна, а як можна. Це можна розцінювати як хороший базис для подальшого розвитку егоцентричний установок особистості.

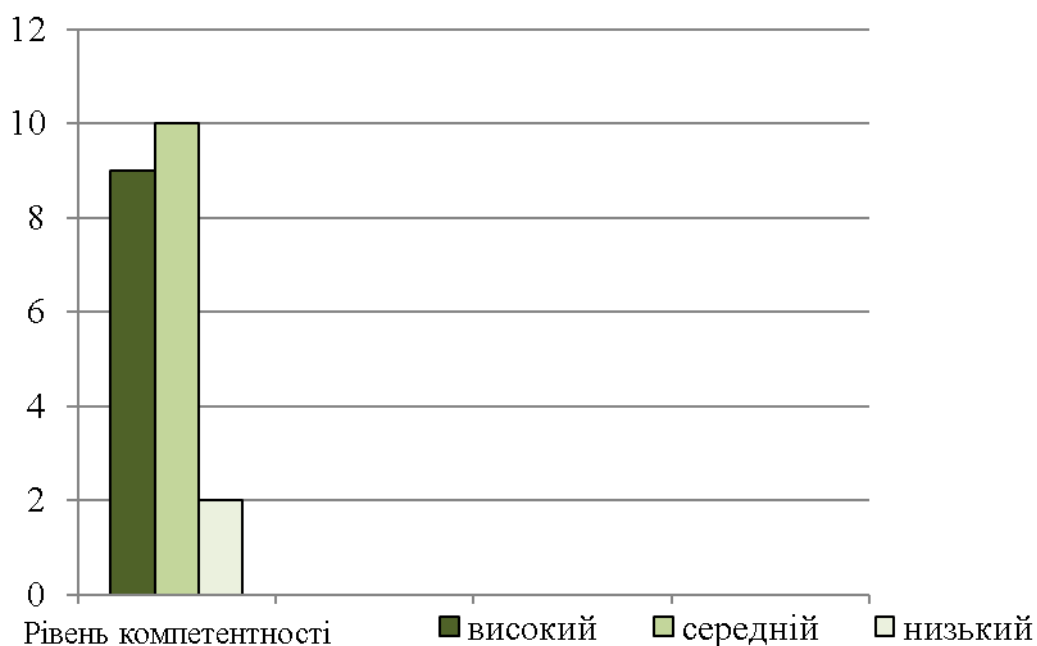
Завданням віку відповідає потреба в дослідженні тваринного світу: «розгляну її», «поспостерігавши» і т.д. у відповідях дітей (див. Доданок Е)

Загалом дітям старшого дошкільного віку притаманний середній рівень, так з 23 дітей 10 (44%) мають середній рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

9 (39%) дошкільників мають високий рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм це означає, що діти мають прагнення до активної взаємодії з природою (пізнавальна, трудова, дослідницька діяльність та ін.), дитина володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами, виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.

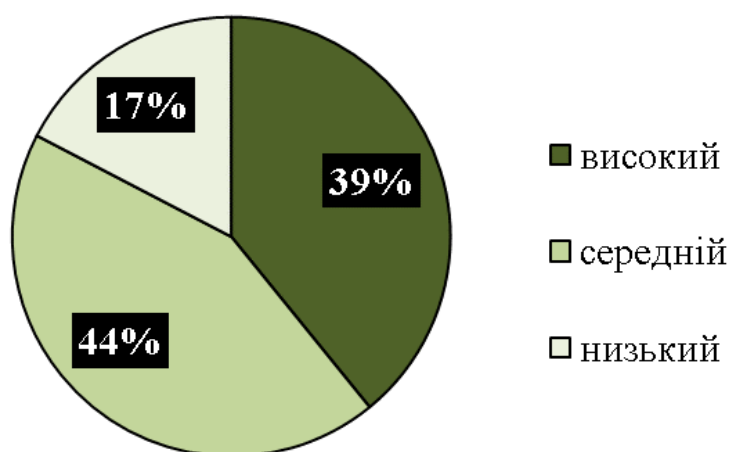
І всього 4 (17%) дошкільника мають низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм (*Графік 2.3. та Діаграма 2.3.* ).

**Прояв різних рівнів еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм**



Діаграма 2.3.

**Екологічна компетентність за діяльнісно-поведінковим критерієм (у %)**



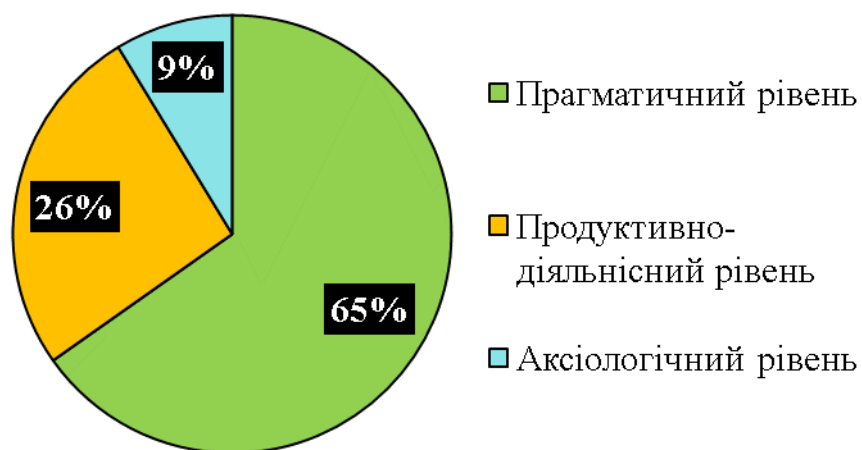
Узагальнення результатів виконання описаних діагностичних процедур та переведення їх в стандартизовані бали дало змогу зробити висновок щодо рівня сформованості в дошкільників еколого-природничої компетентності.

Зокрема, з'ясовано, що більшість дітей (65%) продемонстрували продуктивно-діяльнісний рівень сформованості досліджуваної якості. 26% опитуваних виявили

прагматичний рівень. І лише 9% старших дошкільників мають сформований аксіологічний рівень екологічної компетентності (Діаграма 2.4.).

Діаграма 2.4.

**Рівень сформованості в дошкільників еколого-природничої компетентності (у %)**



Таким чином, результати констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність пошуку шляхів ефективного формування у дітей досліджуваної якості.

### **2.3. Експериментальна перевірка формування еколого-природничої компетентності дошкільників**

Опираючись на теоретичний аналіз та результати емпіричного дослідження нами розроблена програма формування в дошкільників еколого-природничої компетентності.

Метою формувального етапу експериментального дослідження є формування у дітей еколого-природничої компетентності, запобігання екологічним помилкам, долучення дітей до світу природи, формування в них моральної відповідальності за кожну живу істоту шляхом розвивального середовища в ЗДО.

Виходячи з цієї мети, ми поставили перед собою такі завдання:



1. Розробити модель інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти, а саме спостереження за равликом в куточку живої природи та паспорт екологічної стежини.
2. Скласти конспект заняття з природи «Там де вода – там і життя».
3. Реалізувати визначені педагогічні умови на практиці.
4. Визначити основні вимоги до вихователів у формуванні еколого-природничої компетентності.
5. Скласти анкету для батьків з метою уточнення необхідних шляхів в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників.

Ми вважаємо, що основою еколого-природничої компетентності дошкільнят мають стати формування емоційної сфери, розвиток естетичного почуття, любові до довкілля, піклування про власне здоров'я. Дитина має бачити себе позитивним героєм і другом природи. А формування естетичних почуттів до неї є основним показником еколого-природничої свідомості, культури.

Так, як головне покликання екологічного розвивального середовища в ЗДО – забезпечувати можливості для експериментування з природним матеріалом, систематичних спостережень за об'єктами живої та неживої природи, самостійної постановки запитань та пошуку відповіді на них, сприймання краси природи, різноманітності її форм та барв, формування моральних якостей та екологічно грамотної поведінки дитини.

Тому у ході формувального експерименту нами було проведено низку спостережень у природі, спостережень за тваринами, рослинами, за працею людей під час щоденних і цільових прогулянок, хвилинок милувань природою.

Діти систематично долучалися до догляду за мешканцями куточка живої природи, працювали на городі, брали участь у трудових операціях, досліджували властивості води, повітря, ґрунтів в лабораторії тощо.

У нашому спостереженні у куточку живої природи за равликом ми поглиблюємо уявлення дошкільників про равликів, особливості їхнього вигляду та поведінки, роль у природі; підтримуємо й розвиваємо інтерес дітей до природи,

допомагаємо бачити її красу, багатство форм; сприяємо розвитку спостережливості, пізнавальних процесів, формуємо позитивне ставлення до равликів.

Екологічну стежину ми радимо не нагромаджувати великою кількістю ділянок, доцільніше яскраво оформити 4-5 з них, виготовити покажчики з назвами ділянок, стенди (планшети), що містять ілюстрації та інформацію про маршрут (див. Додаток Є).

У своєму конспекті «Там де вода – там і життя» ми ставимо собі за мету формувати досвід повсякденного природоохоронного поведінки щодо водних запасів, закріпити з дітьми важливість води, як цінного продукту, вона потрібна всі живим істотам: рослинам, тваринам, людині.

Використовуючи досліди ми показуємо, що вода – рідина і не має форми, що вода є складовою частиною всіх живих організмів, показуємо перетворення води в пару і навпаки, перетворення льоду на воду, показуємо можливість деяких речовин розщеплюватись у воді, властивість води проникати через пісок, землю, глину. Також розвиваємо вміння використовувати мову у мовленні, виховуємо у дітей дбайливе ставлення до води.

Використовуємо такі прийоми роботи як: бесіда про воду, розповідь про утворення річки, що виявилася дуже цікавою для дошкільників.

У ході занять ми використали досліди зі станами води, з піском. Створили разом з дітьми саморобний фільтр для води з марлі та вати.

Діти самостійно роблять висновки про те, що вода не лише приймає форму предмета, де вона розміщена, а ще й може змінювати свій колір в залежності від речовини, яку в ній розчинюють (див. Додаток Ж).

Проаналізувавши результати проведеної роботи, ми визначили головні вимоги до вихователів:

- мати достатній об'єм знань про світ природи;
- показувати позитивний приклад поведінки в екологічному середовищі;
- врахувати вікові можливості дітей;

- під час роботи головну увагу приділяти духовному та розумовому спрямуванню дітей;
- користуватися сучасними вивченнями науковців;
- врахувати існуючий досвід дошкільників;
- будувати системний підхід, користуючись календарно-перспективним плануванням;
- характеризувати і визначати програмові завдання (який вибирається об'єкт, з чим знайомиться, чого навчається, що закріплюється, розвивається, виховується тощо);
- особливу увагу звертати на першочергову суть навколишнього світу та роль індивіда в його збереженні;
- навчальний процес виводити на засадах живого сприйняття природного довкілля;
- враховувати психологічні стимули, які абсорбуються в кращому засвоєнні дітьми природничих знань;
- інформацію про живі істоти подавати, супроводжуючи паралельно з людиною: влаштування гнізда, догляд за дитинчатами тощо;
- урізноманітнювати роботу активними формами та методами ознайомлення з природою;
- в практику роботи упроваджувати такі ефективні форми організації праці з дитиною, як: тематичні дні, екологічні проекти, екологічні стежини;
- творчо користуватися передовим екологічним досвідом з екологічного виховання;
- налагодити систематичне екологічне просвітництво батьків вихованців;
- своєю діяльністю сприяти пропаганді екологічного виховання серед громадянства [8, с. 23].

Нами було проведено опитування батьків. Анкетуванням охоплено 23 батьків, діти яких відвідують в групі старшого дошкільного віку №9 «Ягідка» Комунальний заклад «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)»

комбінованого типу № 24 «Вогник» ім. В. О. Сухомлинського м. Кропивницький (див. Додаток 3).

Було встановлено, що діти дошкільного віку допитливі, їх цікавить те, що відбувається у природі, але, на жаль, батьки часто заклопотані і не мають часу на тривалі прогулянки і бесіду з малюками, також їм бракує елементарних знань з екологічного виховання.

Через те що багато з дошкільнят у вихідні дні та влітку вивідують своїх бабусь та дідусів у сільській місцевості, то вони мають можливість спостерігати за домашніми тваринами і допомагати старшим доглядати за ними. Це ж стосується і роботи на городі та в саду. Батьків дошкільнят загалом турбують екологічні проблеми, але вони не готові щось змінити у своїй поведінці і стилі життя.

Нашим дослідженням з'ясовано, що потрібними напрямами в досягненні ефективності еколого-природничої компетентності дошкільників можуть бути: педагогічне керівництво діяльністю сім'ї, використання ефективних форм взаємодії дитячого садка і сім'ї. Ці педагогічні умови є основою організації і проведення роботи дитячого садка і сім'ї з екологічного виховання дітей.

Підключення сім'ї до екологічного виховання обумовлене тим, що в сім'ї відбувається універсальне сімейне спілкування, де на передньому плані стоїть безкорислива любов батьків до своїх дітей; сімейне виховання більш чуттєве, а це важливо для формування еколого-природничої компетентності. Також важливою умовою підключення сім'ї до екологічного виховання є те, що в сім'ї ще недостатньо ведеться робота з екологічного виховання дітей, а тому в ЗДО необхідно поправляти все те негативне, що впливає на дитину в сім'ї і користуватися позитивним. Але для цього неодмінна єдність в роботі дитячого садка і сім'ї, що передбачає абсолютне розуміння завдань екологічного виховання вихователями і батьками, єдність мети, вимог, координованість дій [16, с. 55].

Таким чином перед ЗДО стоять такі завдання:

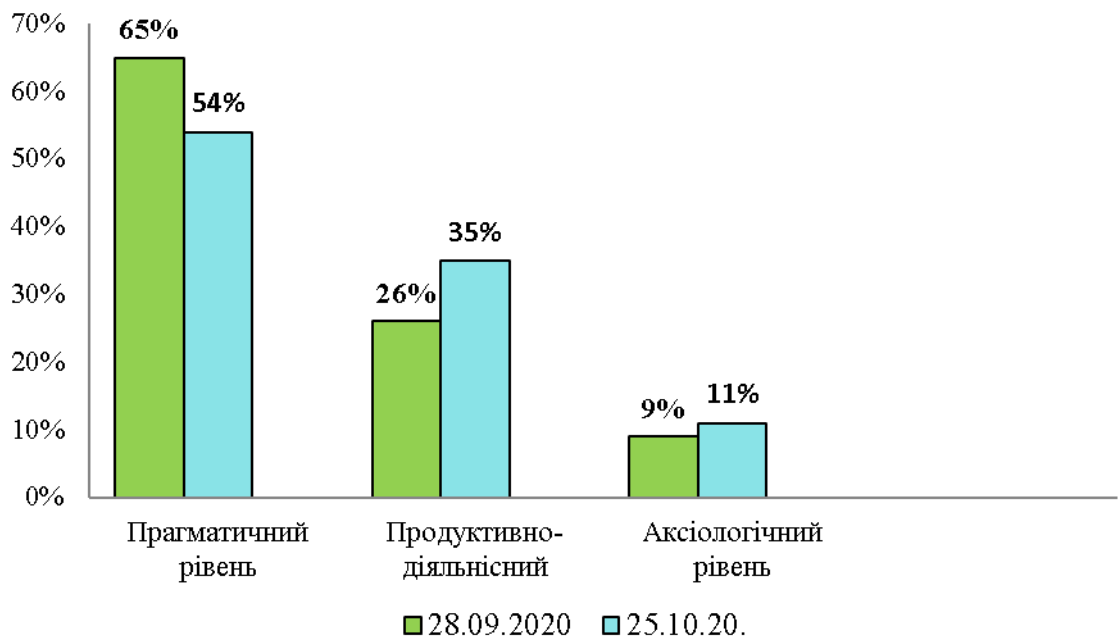
- засвоїти необхідні знання про взаємовідношення і залежності у природі;

- розуміти багатосторонню цінність і необхідність природи для людини;
- вивчити засади правильної поведінки в довкіллі: розвивати потреби контакту з природою і уміти поважати стан оточуючого середовища;
- активізація діяльності на покращення природного середовища.

Результати проведення контрольного етапу експериментального дослідження засвідчили ефективність такої роботи. Так, проаналізувавши усі відповіді дітей, ми відзначили, що прагматичний рівень зменшився 65% на 18% й становить відповідно 54%. Показники продуктивно-діяльнісного рівня зросли з 26% до 35% дошкільників. Показники аксіологічного рівня у дітей зросли на 2 і становлять 11% (Графік 2.4).

*Графік 2.4.*

### Порівняння рівнів еколого-природничої компетентності дошкільників у % («до» та «після» реалізації психо-педагогічного тренінгу)



Таким чином, одержані результати дозволяють зробити висновок про ефективність розробленої моделі та визначених умов використання еколого-розвивального середовища в еколого-природничій освіті дошкільників. Отже, мети дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено.

## Висновки до розділу 2

З'ясовано, що формування екологічної компетенції є актуальною проблемою, у зв'язку з цим у системі дошкільної освіти виникла потреба у створенні спеціальних програм, спрямованих на ефективне засвоєння дітьми дошкільного віку основ екологічних знань.

Дійшли до висновку, що основою еколого-природничої освіти за всіма програмами для дошкільнят мають стати формування емоційної сфери, розвиток естетичного почуття, любові до довкілля, піклування про власне здоров'я. Дитина має бачити себе позитивним героєм і другом природи, а формування естетичних почуттів для неї є основним показником еколого-природничої свідомості, культури.

Визначена структура і процедура експериментального дослідження формування еколого-природничої компетенції.

Визначено, що за результатами серії моніторингових ігор для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм 65% дошкільників мають високий рівень, 26% середній, 9% низький рівень еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

Методика «ЕЗОП», розробленою В. Ясвіним та С. Дерябо показала такі результати: 47% дітей мають когнітивну установку, 19% естетичну, 28% етичну, 6% прагматичну установку за емоційно-ціннісним критерієм.

Тест для визначення екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм дав такі результати: 39% високий рівень, 44% середній рівень, 17% низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Узагальнення результатів виконання описаних діагностичних процедур та переведення їх в стандартизовані бали дало змогу зробити висновок щодо рівня сформованості в дошкільників еколого-природничої компетентності, тобто 65% дошкільників мають прагматичний рівень, 26% продуктивно-діяльнісний рівень і 9% аксіологічний рівень еколого-природничої компетентності.

На підставі результатів дослідження розроблено модель інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти, а саме спостереження за равликом в куточку живої природи та паспорт екологічної стежини.

Розроблений конспект заняття з природи «Там де вода – там і життя».

Створена анкета для батьків з метою уточнення необхідних шляхів в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників.

Встановлено, що необхідними шляхами в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників можуть бути: педагогічне керівництво діяльністю сім'ї, використання ефективних форм взаємодії дитячого садка і сім'ї. Ці педагогічні умови є основою організації і проведення роботи дитячого садка і сім'ї з екологічного виховання дітей.

З'ясували, що засвоєння необхідних знань про взаємозв'язки і залежності у природі; розуміння багатосторонньої цінності і необхідності природи для людини; оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі: розвиток потреби спілкування з природою і уміння оцінювати стан оточуючого середовища; активізація діяльності на покращення природного середовища – є основними завданнями дошкільного навчального закладу.

Проведений контрольний експеримент в ході якого проаналізовано результати моделі інтерактивного розвивального середовища та заняття з природи.

Визначено, що після реалізації моделі інтерактивного розвивального середовища формування еколого-природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку та заняття з природи, показники покращилися: прагматичний рівень сформованості екологічної компетентності зменшився з 65% на 18% й становить відповідно 54%. Показники продуктивно-діяльнісного рівня зросли з 26% до 35% дошкільників. Показники аксіологічного рівня у дітей зросли на 2% і становлять 11%

З'ясовано, що на підставі об'єктивних та суб'єктивних показників оцінювання еколого-природничої компетентності старших дошкільників можна

вважати, що їх розвиток достовірно відбувся за період реалізації моделі інтерактивного розвивального середовища.

## ВИСНОВКИ

Проведений науково-теоретичний аналіз проблеми екологічної компетентності дошкільників, на основі якого можна зробити висновки: від активної діяльності людини в природі страждає вся екосистема, баланс в якій порушено діяльністю людини; саме тому є необхідність виховання та формування екологічно розвиненої особистості, яка б не шкодила природі, не губила б її, а знала, любила, охороняла б її і жила з нею в гармонії.

З'ясовано, що природничо-екологічна компетенція дітей дошкільного віку – складник життєвої компетентності дошкільників, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання.

Визначено, що формування екологічної компетентності дитини залежить від середовища, у якому відбувається її життєдіяльність. Та формування в дошкільників еколого-природничої компетентності неможливе поза межами діяльнісного підходу.

З'ясовано, що екологічне виховання – це система педагогічної діяльності, спрямована на розвиток у дітей екологічної культури. Обов'язковим компонентом процесу формування екологічної компетентності – знання.

Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості. Сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою – одне з найголовніших завдань, яке має вирішувати педагог.

Визначено, що збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей, спілкуванні з природою у процесі оволодіння базовими знаннями про природне довкілля; на формуванні системи ціннісних орієнтацій, збагаченні морально-ціннісного досвіду спілкування з природою; формуванні необхідних складових екологічної



компетентності, здатності застосовувати знання й уміння на практиці, самореалізовуватися в екологодоцільній діяльності.

Виявлено, що екологічні знання діти отримують у пізнавальній діяльності. Її основними видами є екологічні екскурсії, спостереження, прогулянки.

Визначено, що природними об'єктами є сама природа, екосистеми і геосистеми, власне людина як природна істота. Крім того, в систему екологічних чинників включається відношення до діяльності, пов'язаної з використанням та охороною природи.

З'ясовано, що еколого-розвивальне середовище закладу дошкільної освіти відкриває надзвичайно широкі можливості для формування у дошкільників природничо-екологічної компетентності.

Через організацію чуттєвого пізнання довкілля в куточку природи, в лабораторії чи на екологічній стежині ділянки дитячого садка, шляхом залучення до активної пізнавальної діяльності у процесі спостережень, дослідницької, ігрової, трудової та проектної діяльності в приміщенні чи на території закладу, через художньо-творчу діяльність у спеціально обладнаних для цього місцях вихователь формує доброзичливе ставлення до природного довкілля.

З'ясовано, що формування екологічної компетенції є актуальною проблемою, у зв'язку з цим у системі дошкільної освіти виникла потреба у створенні спеціальних програм, спрямованих на ефективне засвоєння дітьми дошкільного віку основ екологічних знань.

Дійшли до висновку, що основою еколого-природничої освіти за всіма програмами для дошкільнят мають стати формування емоційної сфери, розвиток естетичного почуття, любові до довкілля, піклування про власне здоров'я. Дитина має бачити себе позитивним героєм і другом природи. А формування естетичних почуттів для неї є основним показником еколого-природничої свідомості, культури.

Виявлено, що у методичній літературі спостереження визначаються як дидактична основа різних видів діяльності й форм їх організації, яка обумовлює

безпосереднє сприйняття дитиною природного довкілля у всій різноманітності його існування. Водночас досить поширеним є й другий підхід, за яким спостереження практикують як специфічний вид пізнавальної діяльності дітей з відносно точною структурою. Вона забезпечує спеціально організоване спостереження об'єктів чи явищ природи одночасно з формуванням у дітей умінь їх узагальнювати.

Ми розглянули спільний для обох підходів аспект, який, цілком природно, вважаємо стрижнем усього процесу екологічного виховання – безпосереднє сприйняття природного довкілля. Саме воно, з нашого погляду, забезпечує активізацію таких розумових операцій, як аналіз, порівняння, зіставлення, синтез тощо, завдяки яким дитина спонтанно оперує тими взаємозв'язками й взаємозалежностями, які творять цілісність й логічну завершеність у системі «природа – людина – суспільство – природа».

Визначена структура і процедура експериментального дослідження формування еколого-природничої компетентності.

Визначено, що за результатами серії моніторингових ігор для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм 65% дошкільників мають високий рівень, 26% середній, 9% низький рівень еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

Методика «ЕЗОП», розробленою В. Ясвіним та С. Дерябо показала такі результати: 47% дітей мають когнітивну установку, 19% естетичну, 28% етичну, 6% прагматичну установку за емоційно-ціннісним критерієм.

Тест для визначення екологічної компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм дав такі результати: 39% високий рівень, 44% середній рівень, 17% низький рівень сформованості еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

Узагальнення результатів виконання описаних діагностичних процедур та переведення їх в стандартизовані бали дало змогу зробити висновок щодо рівня сформованості в дошкільників еколого-природничої компетентності, тобто 65%

дошкільників мають прагматичний рівень, 26% продуктивно-діяльнісний рівень і 9% аксіологічний рівень еколого-природничої компетентності.

На підставі результатів дослідження розроблено модель інтерактивного розвивального середовища закладу дошкільної освіти, а саме спостереження за равликом в куточку живої природи та паспорт екологічної стежини.

Розроблений конспект заняття з природи «Там де вода – там і життя».

Створена анкета для батьків з метою уточнення необхідних шляхів в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників.

Встановлено, що необхідними шляхами в досягненні ефективності екологічного виховання дошкільників можуть бути: педагогічне керівництво діяльністю сім'ї, використання ефективних форм взаємодії дитячого садка і сім'ї. Ці педагогічні умови є основою організації і проведення роботи дитячого садка і сім'ї з екологічного виховання дітей.

З'ясували, що засвоєння необхідних знань про взаємозв'язки і залежності у природі; розуміння багатосторонньої цінності і необхідності природи для людини; оволодіння нормами правильної поведінки в природному середовищі: розвиток потреби спілкування з природою і уміння оцінювати стан оточуючого середовища; активізація діяльності на покращення природного середовища – є основними завданнями дошкільного навчального закладу.

Проведений контрольний експеримент в ході якого проаналізовано результати моделі інтерактивного розвивального середовища та заняття з природи.

Визначено, що після реалізації моделі інтерактивного розвивального середовища формування еколого-природничої компетентності дітей старшого дошкільного віку та конспекту заняття з природи, показники покращилися: прагматичний рівень сформованості екологічної компетентності зменшився з 65% на 18% й становить відповідно 54%. Показники продуктивно-діялісного рівня зросли з 26% до 35% дошкільників. Показники аксіологічного рівня у дітей зросли на 2% і становлять 11%

З'ясовано, що на підставі об'єктивних та суб'єктивних показників оцінювання еколого-природничої компетентності старших дошкільників можна вважати, що їх розвиток достовірно відбувся за період реалізації моделі інтерактивного розвивального середовища.

Проведене дослідження не вичерпує багатоплановості проблеми. Предметом подальшого вивчення могло б стати питання апробації нових, ефективних форм та методів зарубіжної екологічної освіти у вітчизняних закладах дошкільної освіти.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Алиева Т. От восприятия – к творчеству: ребёнок в мире эстетического образа. Москва: Генезис, 2015. С. 21–47.
2. Альтшуллер Г., Шустерман М. Новые похождения Колобка, или Наука думать для больших и маленьких. Москва: Генезис, 2018. 160с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / за ред. А. Богуш. К.: Видавництво, 2012. 26 с.
4. Барабаш М. Екологічні проблеми України. Запитання і відповіді. К.: Слово, 2010. 16 с.
5. Бачинський Г. Раціональне природокористування та охорона навколишнього середовища. К.: Ранок, 2017. – 48 с.
6. Беленька Г. Дошкільнятам про світ природи. К.: Генеза, 2013. 112 с.
7. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник для ВНЗ. К.: Слово, 2018. 184 с.
8. Біла І. Вчимо дивитися, бачити й творити. Дошкільне виховання. Київ, 2014. № 4. С. 14–18.
9. Білан О. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. Львів: ЛВСП, 2016. 71 с.
10. Бусленко В. Організація еколого-оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі. – К.: Дитячий садок, 2014. С. 21–23.
11. Вашуленко Т. Екологічні ланцюжки. Дошкільне виховання. Київ, 2007. №7. С. 18–20.
12. Веретеннікова О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. К.: Вища школа, 2012. 365 с.
13. Воробей Г. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського. К.: Бібліотека вихователя дитячого садка № 23. 2015. С. 30–70.
14. Веракса О. Про користь чарівної казки: психоаналітичний підхід. Вихователь-методист дошкільного закладу. Київ, 2011. № 10. С. 63–69.

15. Виноградова Н. Дети, взрослые и мир вокруг. М.: Просвещение, 2019. 128 с.
16. Волос Т. Формування еколого-природничої компетентності дошкільників засобами авторської екологічної казки. URL: [www.slideshare.net](http://www.slideshare.net).
17. Гончаренко О. Комплексна модель роботи з літературним твором. Палітра педагога. Київ, 2015. №4. С. 10–14.
18. Гончарова Е. Теория и методика экологического образования детей дошкольного возраста: курс лекций для студентов высших педагогических учебных заведений. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2018. 326 с.
19. Горопаха Н. Виховання екологічної культури дітей. Рівне: Волинські обереги, 2011. 212 с.
20. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. Дошкільне виховання. Київ, 2018. №10. 25 с.
21. Деда В. Основні спекти підготовки фахівців дошкільного профілю до формування екологічної компетенції у дітей дошкільного віку. Психолого-педагогічні науки. Київ, 2012. № 1. С. 144–149.
22. Дьюи Дж. Демократия и образование. М.: Педагогика-Пресс, 2011. 384 с.
23. Зайцева Л. Формування у старших дошкільників науково-практичного досвіду у сфері природно-предметного довкілля: теоретико-методичний аспект: монографія. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2019. 381 с.
24. Зинкевич-Евстигнеева Т. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии. Санкт-Петербург: Речь, 2018. 154 с.
25. Зінчук В. Усі потрібні на Землі. Палітра педагога. Київ, 2015. № 6. С. 19–21.
26. Єфименко М. Казкова фізкультура. Дошкільне виховання, Київ, 2015. № 4. С. 16–18.
27. Камінська О. Як подолати страх? Допоможе казка! Дошкільне виховання. Київ, 2017. № 4. С. 10–12.

28. Каплуновська О. Організація екологічної освіти в дошкільному навчальному закладі. – К.: Слово, 2018. С. 9–10.
29. Кононко О. Розвивальне середовище та умови його створення. К.: Ранок, 2013. С. 115–122.
30. Кондратенко Р., Олійник В. Діагностичний супровід розвитку та виховання старших дошкільників. Кривий Ріг, 2015. 224 с.
31. Крутій К. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. Дошкільне виховання. Київ, 2016. № 1. С. 3–7.
32. Лисенко Н. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. К.: Освіта, 2018. 142 с.
33. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах. К.: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2019. 80 с.
34. Маршицька В. Екологічні проекти. Дошкільне виховання, Київ, 2015. № 5. С. 14–16.
35. Марущак О. Поняття компетентності у педагогічній діяльності О. Марущак. Житомир, 2016. Вип. 11. С. 97–108.
36. Недодатко Н. Авторські казки природознавчого змісту. Кривий Ріг: ДВНЗ «КДПУ», 2017. 152 с.
37. Науменко Т. Формування еколого-природничої компетентності дошкільників засобами авторської казки. К.: Слово, 2018. С. 25–33.
38. Николаева С. Теория и методика экологического образования детей. М.: Академия, 2012. 336 с.
39. Осадченко І. Методика роботи над складанням казок. Обдарована дитина. Київ, 2014. № 4. С. 38–48.
40. Прозорова Л. Казки, що вчать доброти. Дошкільне виховання. Київ, 2017. № 3. С. 16–17.
41. Петровский В. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении. М.: АСТ, 2016. С. 57–90.

42. Поліщук Н. Створення єдиного розвивального екологічного середовища в дошкільному навчальному. URL: [http://www.nbu.gov.ua/old\\_jrn/soc\\_gum/pedp/2010\\_3/67/nayk/polischyk.pdf](http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pedp/2010_3/67/nayk/polischyk.pdf)
43. Плохій З. Еколого-розвивальне середовище дошкільного навчального закладу: інноваційні підходи. Дошкільне виховання, Київ, 2010. № 7. С. 6–10.
44. Плохій З. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. К.: Світич, 2016. 144 с.
45. Присяжнюк Л. Організація активно-дієвого пізнання дошкільниками природи в контексті педагогіки емпайерменту. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. С. 44–48.
46. Пустовіт Н. Формування екологічної компетентності школярів. К.: Педагогічна думка, 2018. 64 с.
47. Романовська Д. Світ навколо нас – і я його частинка. Еколого-психологічний тренінг. Київ, 2006. № 21. С. 16–24.
48. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки. Дошкільне виховання. Київ, 2014. № 11. С. 24–27.
49. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: у 5 т.. К.: Освітнянське слово, 2016. Т. 2. 149 с.
50. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Вибрані твори: у 5 т.. К.: Освітнянське слово, 2016. Т. 2. 670 с.
51. Сухомлинський В. Народження громадянина. Вибрані твори: у 5 т.. К.: Освітнянське слово, 2016. Т. 5. 670 с.
52. Сухомлинський В. Вчити вчитися. Вибрані твори: у 5 т.. К.: Освітнянське слово, 2016. Т. 4 С. 426–436.
53. Сухомлинський В. Сердце віддаю дітям. К.: Освітнянське слово, 2016. 111 с.
54. Сухорукова Г. Уроки мислення серед природи: Естетичні комплекси за В. Сухомлинський. Дошкільне виховання. Київ, 2017. № 9. С. 7–9.



- 55.Тарасенко Г. Проблеми виховання дошкільників у контексті інвайроментального підходу. – Вінниця, 2019. С. 8–14
- 56.Тарасенко Г. Щоб серце відгукнулось на красу: середовищний підхід до організації освітнього процесу. Дошкільне виховання. Київ, 2015. № 6. С. 10–15.
- 57.Тарасенко Г. Екологія дитинства: полілог науково-педагогічних підходів. Дошкільне виховання. Київ, 2014. № 5. С. 3–4.
- 58.Товкач І. В. Що є справжнім читанням для дошкільнят? Дошкільне виховання. Київ, 2015. №11. С. 6–9.
- 59.Токар В., Кабанник З. Дивовижне поруч: уроки на природі. Київ, С. 21–25.
- 60.Ушакова О. Знакомим дошкольникам с литературой : конспекты занятий. Москва: ТЦ «Сфера», 2016. 224 с.
- 61.Федіна К. Краса і чинник життя. Дошкільне виховання. Київ, 2017. № 25 С. 29 с.
62. Фіцула М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Видавничий центр «Академія», 2012. С. 276–278.
- 63.Яришева Н. Екологічне виховання дошкільників: посібник для вихователів. К.: Виховання дошкільників, 2016. 226 с.
64. Яришева Н. Методика ознайомлення дітей з природою: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2015. 255 с.
65. Ясвин В. Образовательная среда: от моделирования к пректированию. М.: Смысл, 2010. 366 с.

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Серія моніторингових ігор

для визначення рівнів еколого-природничої компетентності за  
змістовим критерієм

**Мета:** визначити рівні еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм.

**Вікова категорія:** діти від 4-ох років.

**Форма організації:** індивідуальне дослідження.

#### Гра 1 «Коли це буває»

Завдання:

- назви пори року, обґрунтуй їх назви;
- виклади картинки в послідовності змін пір року від теперішньої, обґрунтуй;
- назви види праці людей та відповідну пору року, обґрунтуй;
- назви стан повітря (води, ґрунту), поясни.

Матеріал: серія тематичних картинок (сезонні зміни, сільськогосподарські роботи, повітря, вода та ґрунт у різних станах).

#### Гра 2 «Склади пазл»

Завдання: скласти пазли, назвати відомі космічні об'єкти та планети.

Матеріал: пазли для складання зображень об'єктів Сонячної системи.

#### Гра 3 «Що (хто) зайве (зайвий)?»

Завдання: За поданими зображеннями квітів (н-д, тюльпан, троянда, айстра, дзвіночок) відповісти на питання:

Як називаються ці квіти?

- Яка квітка зайва? Чому? Як можна назвати всі квіти одним словом? (Садові?)  
А дзвіночок? (Луговий)

Аналогічно проводяться ігри на визначення дерев, птахів, тварин за місцем проживання

Матеріал: картинки із зображеннями квітів (лугові, садові, лісові), рослин (дуб, ялина, кульбаба, тополя), птахів, тварин.

**Критерії оцінювання:**

по 3б. – дитина в повному обсязі відповіла на запитання;

по 2б. – дитина відчувала труднощі під час виконання завдання або ж вона виконувала завдання не повністю;

по 1б. – дитина відповідала на запитання з помилками;

по 0б. – дитина не змогла виконати завдання.

**Рівні сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм:**

- 19-27 балів – високий;
- 10-18 балів – середній;
- 0-9 балів – низький.

### Результати використання моніторингових ігор

Ім'я дитини	Бали	Рівень
А. Дмитро	27	високий
Б. Вадим	25	високий
Б. Марина	27	високий
Б. Олександр	25	високий
Б. Дмитро	20	високий
В. Яна	18	середній
Г. Дарина	27	високий
Г. Марія	25	високий
З. Марина	9	низький
К. Іван	27	високий
К. Микита	9	низький
К. Карина	18	середній
Л. Тетяна	25	високий
М. Наталія	27	високий
М. Михайло	16	середній
М. Марія	18	середній
Р. Сергій	27	високий
Р. Олександра	12	середній
С. Поліна	25	високий
Х. Софія	27	високий
Ч. Максим	16	середній
Ш. Артем	25	високий
Ш. Андрій	25	високий

## Методика «ЕЗОП»

для визначення еколого-природничої компетентності за емоційно-ціннісним критерієм

(В.Ясвіним та С.Дерябо)

**Мета:** визначити типи установок дошкільника щодо природи.

**Вікова категорія:** діти від 4-ох років.

**Форма організації:** індивідуальне дослідження.

### Інструкція:

Вам будуть запропоновані слова і до кожного з них ще по п'ять слів. Виберіть з цих п'яти те, яке для Вас краще всього зв'язується із запропонованим. Наприклад, дається слово «М'ЯЧ» і до нього наступні слова: «червоний», «футбольний», «великий», «гумовий», «дитячий».

Відповідь Ви говорите мені, наприклад, «гумовий». Відповідати треба швидко, оскільки перша реакція найточніше відбиває Ваш вибір.

1. ЛІС: галявина (К), мурашник (В), заповідник (О), дрова (КОР), пісок.
2. ЛОСЬ: сліди(В), лісник (О), трофей (КОР), камені, роги (К).
3. ТРАВА: поливати (О), силос (КОР), кора, роса (К), стебло(В).
4. ОЗЕРО: улов (КОР), шерсть, острови (К), молюск (В), очищати (О).
5. ВЕДМІДЬ: павутина, господар (К), малина (В), рідкісний (О), шкура (КОР).
6. ДЕРЕВО: осінь (К), кільця (В), виростити (О), меблі (КОР), сіно.
7. БОЛОТО: пуголовок (В), заказник (О), торф (КОР), яблука, туман (К).
8. КАЧКА: заборона (О), запікати (КОР), світанок (К), гілка, кільцювання (В).
9. РИБА: зябра(В), срібляста (К), нерест (О), смажити (КОР), перо.
- 10.САД: барліг, квітучий (К), запилення (В), доглядати (О), урожай (КОР).
- 11.БОБЕР: спритний (К), різці (В), розселення (О), шуба (КОР), гриби.
- 12.ПРИРОДА: краса (К), вивчення(В), охорона (О), користь (КОР).

## Результати використання методики «ЕЗОП»

Ім'я дитини	Краса	Вивчення	Охорона	Користь
А. Дмитро		✓		
Б. Вадим			✓	
Б. Марина				✓
Б. Олександр		✓		
Б. Дмитро	✓			
В. Яна		✓		
Г. Дарина		✓		
Г. Марія			✓	
З. Марина	✓			
К. Іван		✓		
К. Микита	✓			
К. Карина				✓
Л. Тетяна			✓	
М. Наталія		✓		
М. Михайло		✓		
М. Марія		✓		
Р. Сергій			✓	
Р. Олександра		✓		
С. Поліна			✓	
Х. Софія			✓	
Ч. Максим	✓			
Ш. Артем		✓		
Ш. Андрій				✓

**Тести****для визначення рівнів еколого-природничої компетентності  
за діяльнісно-поведінковим критерієм**

**Мета:** визначити рівнів еколого-природничої компетентності за діяльнісно-поведінковим критерієм.

**Вікова категорія:** діти від 4-ох років.

**Форма організації:** індивідуальне дослідження.

**Інструкція:**

Давай з тобою пограємо в питання і відповіді. Я буду тобі задавати питання, а ти відповідати. Якщо ти чогось не знаєш, то нічого страшного. Скажи «не знаю». Всі люди можуть чогось не знати. Ти підростеш і підеш до школи, де навчишся читати. А коли людина вміє читати, то він може знайти відповіді на багато що цікавлять його питання в книгах. Ну що, почали?! Поясни, будь ласка, як ти вчинеш ... ».

1. Як ти вчиниш, якщо зустрінеш на дорозі, взимку, замерзаючу пташку?
  - заверну, зігрію, візьму додому, а коли одужає – відпущу, тому що у неї можуть бути дітки і т.п. – 2 б.;
  - пройду повз, піду додому – 0 б.;
  - принесу додому, посаджу в клітку, буде у мене жити і т.п. – 1 б.
2. Як ти вчиниш, якщо побачиш дівчинку або хлопчика, що б'ють хвору кішку?
  - зупиню їх, скажу, щоб ..., візьму і вилікую – 2 б.;
  - скажу кому-небудь з дорослих – 1 б.;
  - пройду повз – 0 б.
3. Як ти вчиниш, якщо на дорозі побачиш гусеницю?
  - пройду повз, віднесу на травичку, їй теж хочеться жити, це – корм для птахів – 2 б.;
  - наступлю, вона шкідлива, противна і т.п. – 1 б.

4. Як ти вчиниш, якщо побачиш, що діти знайшли сірники і стали розводити багаття у дворі поруч з деревами і кущами?
- скажу, щоб загасили – 2 б;
  - скажу дорослим – 1 б;
  - пройду повз – 0 б
5. Як ти думаєш, добре це чи погано, якщо знищити всіх вовків? Чому?
- погано, вовки – санітари, вони нападають на хворих тварин або вони теж живі і хочуть жити і т.п. – 2 б;
  - добре, так як вони нападають на людей і тварин, вони хижі, злі – 0 б.
6. Уяви, красива метелик села тобі прямо на одяг. Що ти зробиш?
- нічого не буду робити, тому що можна пошкодити крила, і вона не зможе літати – 2б;
  - зловлю, подивлюся і відпущу – 1 б;
  - зловлю і Засушу – 0 б.
7. Як ти гадаєш, що потрібно зробити, щоб рослина не загинула?
- поливати, не топтати, підгодовувати – 2 б;
  - одна ознака – 1 б;
  - не знаю – 0 б.
8. Уяви, що ти вже дорослий, і ти – директор заводу. твій завод зливає в річку брудну воду і випускає по трубах шкідливий дим. Як ти вчиниш: поставиш на труби фільтри, очисники повітря, але тоді отримаєш менше грошей, або залишиш все без зміни, але отримаєш багато грошей.
- фільтри – 2 б;
  - залишу без зміни – 0 б.

**Рівні сформованості еколого-природничої компетентності за змістовим критерієм:**

13-16 б. високий рівень – дошкільник прагне до активної взаємодії з природою, володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами; виявляє милосердя та бережне ставлення до природи.



7-12 б. середній рівень – дошкільник не володіє практичними діями з догляду за рослинами та тваринами, дитина відчувала труднощі під час виконання завдання у дітей не виражено екоцентричний самосвідомість,

1-6 низький рівень – не присутнє оцінне ставлення до тих чи інших вчинків, тобто немає уявлення про те, як чинити не можна, а як можна.

## Результати тестів (за діяльнісно-поведінковим критерієм)

Ім'я дитини	Бали	Рівень
А. Дмитро	16	високий
Б. Вадим	16	високий
Б. Марина	16	високий
Б. Олександр	10	високий
Б. Дмитро	12	високий
В. Яна	6	достатній
Г. Дарина	16	високий
Г. Марія	13	високий
З. Марина	13	низький
К. Іван	12	високий
К. Микита	16	достатній
К. Карина	10	достатній
Л. Тетяна	8	високий
М. Наталія	6	високий
М. Михайло	6	низький
М. Марія	12	достатній
Р. Сергій	12	високий
Р. Олександра	16	середній
С. Поліна	13	високий
Х. Софія	6	високий
Ч. Максим	10	середній
Ш. Артем	8	високий
Ш. Андрій	8	високий

### Спостереження за равликом у куточку живої природи

**Мета спостереження:** поглиблювати уявлення про равликів, особливості їхнього вигляду та поведінки, роль у природі; підтримувати й розвивати інтерес дітей до природи, допомагати бачити її красу, багатство форм; сприяти розвитку спостережливості, пізнавальних процесів, збагаченню мовлення; формувати позитивне ставлення до равликів.

**Місце спостереження:** куточок живої природи.

**Обладнання:** два акваріуми: один без равликів зі стінками, вкритими зеленими дрібними водоростями, другий – з чистими стінками та равликами, які живуть у ньому; черепашки равликів-ставковиків; фото, на якому зображений равлик у збільшеному вигляді.

### Хід спостереження

— Діти, у нашому живому куточку живе дуже цікава тваринка. Послухайте уважно загадку і скажіть, про кого в нас буде йти мова?

Показав з доріжки

Голову і ріжки.

Хто повільно так повзе,

На собі свій дім везе?

— Так, малята, сьогодні ми спостерігатимемо за равликом. Озирніться, будь ласка, довкола: де ж проживає наш таємничий равлик? (Відповіді дітей) Звісно ж, ми його можемо побачити в одному із цих акваріумів.

**Діти підходять до акваріума, по стінках якого повзають равлики.**

— Діти, погляньте, будь ласка, на равлика. Кого він вам нагадує? (Маленькі равлики схожі на маленькі бусинки, більші – подібні до башточок) Зверніть увагу, як красиво равлик рухається – його рухи плавні, повільні, неквапливі. Але привабливими є не лише його рухи. Сам вигляд равлика нас зацікавлює і захоплює. Скажіть, що особливого має равлик? (Мушлю-хатинку, голівку з

ріжками, одну ніжку) Так, це один із небагатьох видів тварин, який носить за собою свою домівку. Це – мушля, яка має вигляд завитка чи спіралі. На голівці равликів помітні вирости – ріжки та щупальця. На одних розміщені очі, інші – допомагають равлику обстежувати навколишнє середовище. Іще равлики мають одну ногу, за допомогою якої вони прикріплюються до поверхні і рухаються.

— Діти, зверніть увагу, чим відрізняється акваріум, в якому проживають равлики, від того, де їх немає? (Його стінки чисті, а стінки іншого акваріума вкриті зеленим нальотом) Так, цей зелений наліт – дрібні водорості.

— Малята, як ви гадаєте, хто ж почистив цей акваріум? (Відповіді дітей) Виявляється, чисті стінки – то робота равликів. Равлики мають язичок, який нагадує терточку. За допомогою нього вони зішкрібають з різних поверхонь собі їжу.

— Діти, я пропоную вам уявити себе равликами, які чистять акваріум.

### **Ігрова вправа «Равлик працює»**

Вихідна позиція – навпочіпки, руки зігнуті в ліктях, перед собою; далі діти поволі просуваються вперед, здійснюючи кругові рухи руками – імітують чищення стінок акваріума.

— Діти, а де ж іще можна побачити равликів? (У річках) Дійсно, їх багато у річках. А яку роботу виконують равлики там? Як равлик допомагає річці? (Відповіді дітей) Правильно, він чистить водні рослини від дрібних водоростей, які оселяються на стеблах і листі й заважають їм.

— Діти, зверніть, будь ласка, увагу, де знаходяться равлики в нашому акваріумі? (Одні – на стінках у воді, інші – біля поверхні води) Як ви гадаєте, чому деякі равлики піднялися до поверхні води? (Відповіді дітей) Для того, щоб правильно відповісти на це запитання, познайомимося з равликами ближче і розглянемо їхні мушлі.

Вихователь роздає мушлі равликів. Діти сідають на килимок і ретельно їх розглядають.

— Як ви бачите, мушля складається із декількох витків. Порахуйте, скільки витків у мушлі, що у вас в руках? (Діти лічать і називають кількість витків) У равлика тіло розташовується тільки в першому витку, а решта витків – порожня. У ті порожні витки, як у мішечок, равлик набирає повітря, яке потім використовує, перебуваючи у воді. Щойно «мішечок» заповнюється повітрям, равлик опускається на дно і береться до роботи. То ж для чого равлики піднімаються на поверхню води? (Щоб набрати повітря)

— Діти, у річці равлики мають багато ворогів, які хочуть поласувати ними. Що робить равлик, коли виникає небезпека? (Ховається в мушлю)

### **Рухлива гра «Небезпека-безпека»**

— Я пропоную вам знову стати равликами, які «працюють».

Діти пересуваються навпочіпки, руки зігнуті в ліктях, кисті перед собою, виконують кругові рухи, імітуючи чищення рослин.

— Ось ви чуєте команду «Небезпека»! Що потрібно зробити? Так, сховатися в хатинку.

Діти сідають на коліна й нахиляються так, щоб голова і руки були притиснуті до ніг.

— А щоб перевірити, чи небезпека минула, равлики виставляють різьки. Ними в нас будуть наші ручки.

Діти, не змінюючи положення тіла, витягують руки вперед, піднімають їх вгору; потім розводять руки в сторони та піднімають їх.

— Якщо небезпеки немає, равлики знову беруться до роботи.

Діти знову пересуваються навпочіпки, руки зігнуті в ліктях, кисті перед собою, виконують кругові рухи, імітуючи чищення рослин.

— Отже, малята, за ким ми сьогодні спостерігали? (За равликом) Чим цікава для нас ця тваринка? (Відповіді дітей)

## Орієнтовний варіант паспорту екологічної стежини

**Місцезнаходження.** Вказується район, місто (область), ЗДО (назва, номер).

**Завдання.** Виховання у дошкільників основ екологічної культури; екологічна освіта вихователів і батьків.

**Додаткові відомості.** Особливості природного ландшафту, стан озеленення території.

**Опис маршруту.** Визначається початок маршруту, перераховуються тематичні ділянки, їх зміст. Наприклад, стежина починається з ділянки рослин-старожилів: дуба, тополі, берези, кущів ліщини і калини. Вона проходить по території ЗДО і складається з тематичних ділянок. Оформлена планшетами (стендами) з інформацією про об'єкти. Частина території давно озеленена деревами (липами, ясенами, горобинами, ялинами) і кущами (бузку, таволги, спіреї, дерену). Під час створення стежини висаджено горобину, черемху, клен, явір, ялинки, плодові дерева, розплановано городні ділянки.

Орієнтовний перелік тематичних ділянок екологічної стежини:

- 1) дерева і кущі-старожили;
- 2) рідкісні рослини;
- 3) дослідницька ділянка;
- 4) город і квітник;
- 5) галявина для ігор і відпочинку;
- 6) куточок для художньої праці з природним матеріалом.

На думку методистів, не слід збільшувати кількість ділянок, доцільніше яскраво оформити 4-5 з них; виготовити покажчики з назвами ділянок, стенди (планшети), що містять ілюстрації та інформацію про об'єкти на маршруті. Стежина має бути шириною 40-60 см. Зміст тематичних ділянок, що є характерними для даного біоценозу (ліс, луг, степ тощо), має задовольняти пізнавальні інтереси дошкільників.

Ділянка рослин-старожилів. Сосна, ялина, дуб, тополя, клен; кущі ліщини, калини, ожини, чорниці та брусниці.

Дослідницька ділянка. Місце, де проводяться досліди з ґрунтом, водою, насінням рослин. Розміщують годувальний столик і поїлки для птахів.

Галявина для ігор і відпочинку. Знаходиться на сонячному місці, з гарним краєвидом. Обладнується лавами, пеньками. Використовується для організації театралізованих ігор, читання літератури, складання екологічних казок, проведення занять, малювання.

Ділянка рідкісних рослин. Саме тут з насіння, зібраного в лісі (лузі, степу), вирощують трав'янисті рослини, що рідко зустрічаються в довкіллі або потерпають від людей (проліски, зірочки жовті, первоцвіт, фіалки, вероніка та ін.). Загалом 5-6 видів з різним періодом цвітіння.

Ділянка для художньої праці. На ній необхідно розмістити столи і лави під навісом. Можливе проведення бесід і розмов з батьками, виставки робіт дітей тощо.

Тематичні ділянки формуються поступово, доповнюються новими елементами. Як у природному довкіллі, так і в створеному штучно, рослини мають співіснувати, не заважаючи одна одній.

**Тема: Там де вода – там і життя****Мета:**

- формувати досвід повсякденного природоохоронного поведінки щодо водних запасів, закріпити з дітьми важливість води, як цінного продукту, вона потрібна всі живим істотам: рослинам, тваринам, людині, за допомогою дослідів показати, що вода – рідина і не має форми, що вода є складовою частиною всіх живих організмів, показати перетворення води в пару і навпаки, перетворення льоду на воду, показати можливість деяких речовин розщеплюватись у воді, властивість води проникати через пісок, землю, глину;
- розвивати вміння використовувати мову у мовленні;
- виховувати у дітей дбайливе ставлення до води; вміння аналізувати, розвивати мовлення.

**Попередня робота:** читання художньої літератури, розглядання ілюстрацій.

**Обладнання:** дзеркало, стакани, тарілка, формочки, лід, ємкості з піском, землею, глиною, цукор, фарби.

**Тип заняття:** тематичне

**Хід заняття****I. Вступна частина****1. Відгадування загадки**

— Діти, послухайте загадку, та відгадайте.

*Я і хмара, і туман,*

*І струмок, і океан,*

*І літаю, і біжу,*

*І замерзнуть можу! (Вода)*

— Так, правильно, це вода! Сьогодні з вами ми будемо розмовляти про воду!

**II. Основна частина**



## 1. Бесіда про воду

- А де ви зустрічали воду у природі? (Річки, озера, моря, струмочки)
- Правильно, води на планеті дуже багато. Якщо всю планету розділити на 4 частини, то 3 із них – вода. Давайте з вами розглянемо глобус. Яким кольором зображено воду? (Блакитним)
- Для чого ми щодня використовуємо воду? (Пити, купатися, квіти поливати, їсти готувати...)
- Як ви думаєте, чи зможе людина прожити без води? (Ні, людина може померти без води)
- Все, вірно, всьому живому, в тому числі рослинам і тваринам потрібна вода. Без неї все гине.
- Вода потрібна всім живим істотам на землі. Уявіть, що на землі зникла вся вода. Як ви гадаєте, що тоді станеться з живими організмами? (Відповіді дітей)
- Отже, вода – це наше життя. Ви напевно ще не знаєте, що вода є частиною всього живого. У дорослої людини вода займає більшу частину її ваги.
- І так, ми з вами з'ясували, що для життя людини вода має дуже важливе значення.
- А звідки вода з'являється в водопровідному крані? (З річки)
- Правильно, вода з річок потрапляє по трубах через водозабірник, потім в водоочисні споруди, там вона очищається, і стає питною. Вже тоді по водопровідних трубах потрапляє до нас.
- А ви знаєте, що на нашій планеті Земля багато води, але не вся вона придатна, – рослинному, тваринному світу та людині потрібна вода тільки прісна. Яка це вода? (Вода, яка в річках озерах, без солі)
- Правильно, прісна вода – це вода без солей. А в морях і океанах вона солоні і вживати її людині не можливо, тому люди беруть воду з річок, озер, підземних свердловин.

— Як ви вважаєте, якої води на нашій планеті більше – прісної чи солоної?  
(Прісною – менше, солоної – більше)

— Вірно, прісної води менше.

## 2. Розповідь про утворення річки

— Послухайте уважно одну розповідь!

*Жив, був, маленький струмочок. Біг він серед лісів, лугів. На шляху він зустрів незнайомця, дуже схожого на нього.*

*– Ти хто? – запитує він. – Я струмочок, а ти хто? – і я струмочок. – Відповідає наш струмочок. Давай дружити, і потечемо разом. Так, води багатьох струмочків злилися в одну велику і гарну річку. Котить вона свої води багато кілометрів, по шляху щедро даруючи воду всьому живому.*

*Прийшов чоловік до річки, замилувався її чистими водами і попросив річку поділитися своїми дарами. Поділилася річка з людиною водами і дарами своїми. Ось так і потрапила я крапелька до вас.*

— Діти, так як же утворюються річки? (Вони утворюються від струмочків)

— Річки утворюються так: спершу, десь з під землі б'є джерело, від джерела утворюється струмок, а потім і річка утворюється при злитті декількох струмків.

## 3. Досліди

— Що більше дізнатися про воду проведемо кілька дослідів.

### а) Дослід №1

— Подихайте на дзеркало, воно запотіло. Чому воно запотіло?

— Разом з повітрям з тіла виділяється пар, який при з'єднанні з холодним дзеркалом, перетворюється на крапельки води.

— Якщо ви спітніли, то з тіла виділяється піт. За одну добу людина втрачає 10 стаканів води і її потрібно постійно поповнювати.

### б) Дослід №2

— У води немає своєї форми, вона приймає форму того, що її утримує. Вода – це рідина.

— У вас у кожного є своя формочка, налейте води і подивіться, яку форму вона прийме.

— Якщо винести воду на мороз. Що з нею станеться?

в) Дослід №3

— Дивіться уважно! Я зараз беру лід, кладу у посуд та підігріваю. Що станеться з льодом?

— А тепер подумайте, що станеться з водою, якщо її нагріти і довести до кипіння?

### **Фізкультхвилинка**

Хмарка сонечко закрила,  
Слізки срібні обронила.  
Ми ті слізки пошукаєм,  
У травичці позбираєм  
Пострибаєм, як зайчата  
Політаєм, як пташата,  
Потанцюємо ще трішки,  
Щоб спочили ручки й ніжки.  
Що веселі? От чудово,  
А тепер до праці знову.

г) Дослід №4

— Ось перед вами 3 ємкості, в які насипано пісок, землю та глину. Тепер по черзі наливаємо воду і дивимося через що вода проходить найшвидше.

— Найшвидше вода проходить через пісок, потім через землю. А глина зовсім не пропускає воду.

д) Дослід №5

— Візьмемо два стакани з водою. Перший заповнимо звичайним піском та перемішаємо ложкою. Розчинився пісок у воді? (Ні, не розчиняється)

- Яка брудна вода вийшла, але ми її очистити можемо ось так. Беремо марлю і складаємо її в декілька шарів – це вийде фільтр для очищення води. Потім проціджуємо воду.
- Подивіться, що у нас залишилося на фільтрі? (Сміття)
- Яка стала вода? (Чиста без сміття)
- А зараз ми будемо очищати від дрібного сміття. Для цього між шарами марлі кладемо вату, вона збере все сміття.  
(Вихователь разом з дітьми проводить досвід з очищення води від сміття)
- Вихователь: Подивіться, яка вода у нас вийшла.
- Таку воду можна пити? (Ні)
- А яку воду можна пити? (Тільки після кип'ятіння)
- Тепер візьмемо цукор? Що сталося з цукром? Куди він зник? (Цукор розчинився)
- Правильно, цукор у воді розчиняється.
- А тепер візьміть кольорову фарбу і розмішайте її у воді. Чи розчинилась фарба? (Вода змінила своє забарвлення)
- Так, це означає, що вода не лише приймає форму предмета, де вона розміщена, а ще й може змінювати свій колір в залежності від речовини, яку в ній розчинюють.

### **III. Заключна частина**

#### **1. Узагальнююча бесіда**

- Діти, на такій гарній хвилині наше заняття закінчилося.
- Що цікавого ви сьогодні дізналися?
- Як же утворюються річки? (Вони утворюються від струмочків)
- Чи сподобалися вам досліди?(Відповіді дітей)
- За допомогою яких матеріалів вдома можна очистити воду? (Марля, вата)

**Анкета для батьків**

1. Як часто і які запитання про природу ставить Вам ваша дитина?
2. Чи звертаєте увагу на явища природи вранці по дорозі до дитячого садка чи повертаючись додому?
3. Як часто буваєте з дітьми на прогулянці?
4. Чи нагадуєте дитині правила поведінки в природі?
5. Чи є у Вас вдома тварини, домашні рослини?
6. Як допомагає Вам дитина в догляді за ними?
7. Як ставиться дитина до тварин?
8. Чи отримує задоволення від спілкування з ними?
9. Чи є у Вас сад або город?
10. Як допомагає Вам дитина?
11. Чи потрібна Вам методична допомога в екологічному вихованні дитини?
12. Які книжки про природу Ви читаєте дитині?
13. Чи вмієте правильно відповісти на запитання дитини щодо природничих уявлень і понять?
14. Як часто ходите з дітьми на екскурсії та прогулянки?
15. Ваше ставлення до сучасних проблем екології навколишнього світу?
16. Що і як Ви хотіли б змінити?